ZOZOLALA

gratis tweemaandelijks stripinformatieblad *oktober / november 2004* 138

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, uitgegeven door Stichting Zet.El, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels.

Geen pijp, geen torens?

Dit is een stripinformatieblad. Vol geschreven teksten over getekende boeken. Opmerkelijk, als je er wat langer bij stilstaat. Want René Magritte schilderde niet voor niets: 'Dit is geen pijp'.

Nu zat Magritte met zijn schilderij nog niet meteen om rookwaar verlegen. Want net als letters zijn lijnen, cirkels en vlakken tekens om de werkelijkheid mee weer te geven. Zowel schrijvers als tekenaars proberen aan anderen iets duidelijk te maken. In die zin is er bij een geschilderde pijp al gauw geschreven vuur. Toch blijft het lastig om met woorden uit te drukken wat striptekenaars ons precies willen laten zien.

Dat is waarom we het leuk vinden om dit nummer ook eens een getekend interview te presenteren. *Kat van de rabbijn*-auteur Joann Sfar onderwerpt *In de schaduw van geen torens*-auteur Art Spiegelman aan een visueel vraaggesprek. Zodat iedereen eens kan zien wat er tussen de regels van zo'n interview - in de schaduw van geen torens - allemaal nog meer te beleven valt.

Rest ons nog een dankbetuiging aan het adres van stripboekhandel De Noorman in Arnhem die ons verblijdde met een groot aantal oude nummers. Verkregen als toegiften bij de inkoop van afgedankte verzamelingen. Een aantal van deze nummers, zoals die met artikelen over Tardi (72), Martin Lodewijk (78) en Hermann (81), was reeds lang uitverkocht. De ware verzamelaar kijkt het best op www.antenna.nl/zozolala/F_Info.html (klik op 'voorgaande nummers').

De redactie

ALKMAAR

Bookers & Strippers
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

De zwarte valk
Voordam 4
1811 MA / 072 - 515 63 23
peter.schuurman@euronet.nl

ALMERE

Ratjaplan
Grote Markt 195
1315 JE / 036 - 534 39 95

AMERSFOORT

De bende van de 6 Neuzen
Zuidsingel 69
3811 HD / 033 - 475 37 31

AMSTERDAM

Het beeldverhaal
Kinkerstraat 182-164
1053 EH /020 - 6855100
www.het-beeldverhaal.nl

Lambiek
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43
www.lambiek.net

Nou moe!?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

Snoek
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64
www.snoekstrips.nl

ANTWERPEN

Mekanik strip
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47
www.mekanik-strip.be

APELDOORN

Collector
Korenpassage 17
7311 LZ / 055 - 521 47 96
www.thecollector.nl

De tweede lezer
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02
www.tweedelezer.nl

ARNHEM

De noorman
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09
de-noorman@planet.nl

ASSEN

Plok. strips en eh... dinges!
Stationstraat 1
9401 KV / 0592 - 31 32 92

BERGEN OP ZOOM

Gilles de Geus
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BRUGGE

De Striep
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12
www.striepclub.be

BRUSSEL

Het B-gevaar
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT

Bul Super
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH

Silvester
Snellestraat 8
5211 EN / 073 - 690 14 60
www.silvesterstrips.nl

DEN HAAG

Haagse stripshop
Wagenstraat 133
2512 AT / 070 - 363 41 15
www.stripnet.nl/haagsestripshop

Mieke's striptiek
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

Walk in
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

DORDRECHT

Sjors
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

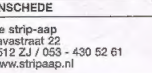

www.eppo.nl

ENSCHEDE

De strip-aap
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61
www.stripaap.nl

GEEL

Alfa strip
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT

Pierke
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES

Het paard van Troje
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91
www.paardvantroje.nl

GRONINGEN

Modern papier
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21
www.modernpapier.nl

Pellucidar
Nieuweweg 6
9711 TD / 050-3684414
members.lycos.nl/pellucidar

HAARLEM

Beedee
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68
www.beedee.nl

HASSELT

Wonderland
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HELMOND

De boekenwurm
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN

Het gele teken
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

INTERNET

www.stripboekhandel.nl

KAMPEN

De fantast
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25
www.de-fantast.nl

KORTRIJK

De Boekenwolf
Meensesteenweg 18
8500 / 056 - 35 44 98
www.boekenwolf.be

LEEUWARDEN

De balloon express
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 213 21 46

De rat
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN

Dumpie
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04
Dumpie@adres.nl

Leidse stripshop
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02
www.leidsestripshop.nl

LELYSTAD

R.E.MIND (2^{e} hands)
Rode Klif 216
8223 CK / 0320 - 24 40 03
www.remindcreations.nl

LEUVEN

Het besloten land
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40
www.hbl.be

Gobelijn
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86
gobelijn@chello.be

MECHELEN

Comic strips
Hoogstraat 11
2800 / 0474 - 490 625
www.comic-strips.com

De stripkever
Bruulcenter, Bruul 79
2800 / 015 - 21 76 05

MIDDELBURG

Het perron
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

NIJMEGEN

De noorman
Van Welderenstraat 45A
6511 MC / 024 - 32 26 146

ROTTERDAM

Dick Bos
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47
www.stripwinkeldickbos.nl

Donner boeken
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

Yendor
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10
stripwinkel.yendor@planet.nl

SINT KATELIJNE WAVER

Artobi
Mechelsesteenweg 119
2860 / 015 - 556197
artobi@pi.be

SINT TRUIDEN

De galliër
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39
www.gallier.be

SCHIEDAM

't Centrum
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TURNHOUT

Tistjen Dop
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29
www.tistjendop.be

UTRECHT

Piet Snot
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

Strip en lektuurshop
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57
www.stripart.nl

VENLO

De laerpoort
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

VLAARDINGEN

Stripzaak DoZo
Hoogstraat 105
3131 BM / 010 - 435 62 93

ZWOLLE

De boekenhalte
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77
boekenhalte@planet.nl

RICHARD SALA: "IK GELOOF IN DE KRACHT VAN METAFOREN"

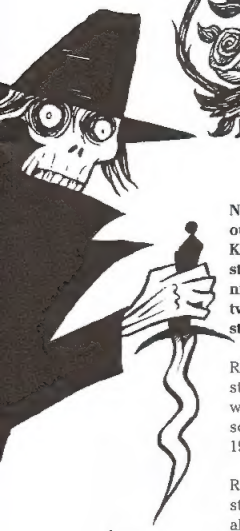

Neem de illustratoren Edward Gorey en Charles Addams, meng dat met oude zwart-wit monsterfilms, de sprookjes van Grimm, de verhalen van Kafka en de Russische expressionisten en je hebt een aardig beeld van de strips van Richard Sala. In Nederland is de Amerikaanse veertiger (1955) niet zo bekend. Toch heeft Sala in zijn eigen unieke tekenstijl de afgelopen twintig jaar vele korte verhalen, twee graphic novels en ruim duizend illustraties gemaakt.

Richard Sala begint ongeveer twintig jaar geleden met het publiceren van strips. In 1984 brengt hij ***Night drive*** uit in eigen beheer. Daarna duikt zijn werk op in kwaliteitsbladen zoals ***Raw, Drawn & Quarterly*** en ***Blab*** en verschijnen er enkele bundels en het lange verhaal ***The chuckling whatsit.*** Sinds 1998 heeft hij zijn eigen comicreeks: ***Evil eye.***

Richard Sala is een veelzijdig man, die behalve als striptekenaar ook als illustrator en animatiefilmer werkt. In al dat verschillende werk is zijn tekenstijl altijd direct herkenbaar. De lijnen zijn rafelig, de personages griezelig en cartoonesk tegelijkertijd, de letters staan schots en scheef in de tekstballonnen hij heeft lak aan perspectief en anatomie. Zijn invloeden zijn eerder terug te vinden in de kunst en de film dan bij andere striptekenaars. De monsters in zijn verhalen komen rechtstreeks uit oude zwart-wit films en tijdschriften hierover, zoals ***Famous monsters from Filmland.***

Black Cat Crossing

Sala: 'Ik hield als kind van griezelige dingen en enge en mysterieuze verhalen. Er verschenen veel griezelige dingen in de jaren zestig en dat heeft bij mij iets wakker gemaakt dat ik nooit meer kwijt ben geraakt. Ik hield van de zwart-witfilms uit de jaren dertig en veertig die je toen op de televisie kon zien: *Dracula, Dracula's daughter, The werewolf of London, The mummy, Mystery of the wax museum, Bride of Frankenstein, The invisible man,* enzovoort. Wat mij aansprak bij die films was de sfeer. Ik heb geen voorkeur voor een bepaald personage. Ik kan ook niet zeggen dat er een personage is dat mij meer angst aanjaagt dan de anderen. Wat mij wel echt bang maakt is waanzin, het gek worden, dingen die je niet kunt zien, maar die wel echt bestaan.'

Je werk wordt vaak vergeleken met dat van Charles Addams en Edward Gorey. Vind je dat terecht?

'Het is waar dat we dezelfde soort personages en onderwerpen gebruiken binnen het detective-, horror- en thrillergenre. We houden van dezelfde dingen, maar onze benadering is totaal verschillend. Het is net zoiets als Hitchcock vergelijken met de filmregisseur Dario Argento. Mensen die geïnteresseerd zijn in dezelfde onderwerpen, maar beiden een eigen benadering hebben. Zoals de meeste kunstenaars heb ook ik een aantal onderwerpen - obsessies, zo je wilt - waar ik voortdurend op voortbouw. Dat vind ik nou net wat een kunstenaar interessant maakt. Op een psychologische manier zijn al mijn verhalen autobiografisch, ik verken steeds weer dezelfde terreinen omdat ik dat wil en moet doen. Metaforen vind ik boeiender dan beschrijvingen van "het echte leven". Als mensen iets willen weten over de tijd van de gebroeders Grimm, dan lezen sommigen boeken over die tijd, terwijl anderen liever de verhalen van de twee broers zelf lezen. Ik behoor tot die laatste groep. Hun verhalen vertellen niet alleen iets over de tijd waarin zij leefden, maar ook iets over universele waarden.

Zo kunnen de verhalen van de gebroeders Grimm gelezen worden als metaforen voor ervaringen die mensen in hun leven opdoen. Door hun verhalen te lezen en te interpreteren leren kinderen om te gaan met hun eigen innerlijke conflicten. Het is misschien niet het beste voorbeeld, maar uit het verhaal van *De kikkerprins* zouden kinderen kunnen leren dat wat lelijk lijkt als je een kind bent, aantrekkelijker wordt als je ouder wordt. Een goed boek over de onderliggende betekenis van sprookjes is *The uses of enchantment* van Bruno Bettelheim. Die dubbele bodems en symboliek van sprookjes en volksverhalen hebben mij altijd geboeid. Het is vaak moeilijk om te beschrijven wat er achter die verhalen zit, maar ik kan hier eindeloos over filosoferen.

Het is natuurlijk niet zo dat ik met mijn verhalen dezelfde waarden over wil brengen als de gebroeders Grimm. Wat ik probeer te zeggen is dat ik geloof in de kracht van metaforen. Je kunt bijvoorbeeld het verhaal *De metamorfose* van Franz Kafka simpelweg lezen als een verhaal over een jongen die opstaat en ontdekt dat hij is veranderd in een kever. Maar het verhaal kan ook over iets heel anders gaan en je kunt er eindeloos over discussiëren wat dat precies is. Voor mij is dat het mooie van het schrijven van verhalen: mysteries bedenken en ontrafelen. Ik stel mijn werk niet op hetzelfde plan als dat van Kafka of Grimm, maar ik streef hun manier van werken wel na. Als er al een boodschap in mijn verhalen is te ontdekken, vertel ik dat niet. Het is niet de bedoeling dat een kunstenaar zijn werk zelf verklaart. Dat is aan anderen. Een verhaal moet op zichzelf staan en het is aan de lezer om er een eigen interpretatie aan te geven.'

Op de middelbare school maakt Richard Sala kennis met schrijvers als Franz Kafka en Daniil Charms. Hij twijfelt lange tijd of hij schrijver of tekenaar zal worden. De literaire invloed van Kafka en Charms, maar ook van Jorge Luis Borges is onmiskenbaar aanwezig in de strips uit zijn

Psychorama, een horror alfabet uit Black Cat Crossing

beginstijd. Vaak zijn dit niet meer dan korte, expressionistische schetsen. Hij werkt deze verhalen uit in een expressieve, karikaturale tekenstijl die een soort gothic variant is op George Grosz en Otto Dix.

'Als kind werd ik vooral geboeid door de illustraties van kunstenaars als N.C. Wyeth en Heath Robinson. Hun werk tekende ik na. Wyeth is een realistisch, heel Amerikaanse illustrator van spannende jongensboeken, zoals *Treasure island* of *Robin Hood*. Heath Robinson is zijn Engelse tegenpool. Robinson maakt juist heel humoristische illustraties. Al doende kwam ik er achter dat hun beider stijl niet echt bij mij paste en toen leerde ik tekenaars kennen die griezelige tekeningen maakten. Vooral Arthur Rackham sprak mij aan: zijn bomen zijn altijd kronkelig, knoestig en verweerd, zijn huizen hebben vreemde vormen en zijn schurken zien er echt eng uit. Ook zijn kleurgebruik sprak me aan. Zo heb ik met waterverf leren schilderen door naar zijn illustraties voor kinderboeken te kijken. Hij heeft een techniek waarbij hij een tekening met inkt maakt om er daarna overheen te schilderen. Die werkwijze ben ik sindsdien regelmatig blijven gebruiken.'

Richard Sala geeft in 1984 zijn eerste comic uit in eigen beheer en bieds hem te koop aan met advertenties in stripinformatietijdschriften. Zijn debuut Night drive *is een boekje van achtentwintig zwart-witpagina's met een tweekleurenomslag en bezit al veel van de elementen die steeds terugkeren in Sala's strips: vervloekingen, hypnose, geheime genootschappen, waarzeggers, gemaskerde personages....*

Na het behalen van zijn masters degree schilderkunst aan Mills College begint Sala met het maken van stripverhalen. De tijd is er dan rijp voor. Juist in die periode, halverwege de jaren tachtig, verschijnen de eerste nummers van Raw *en begint er in de VS zoiets te ontstaan als het besef dat strips ook kunst kunnen zijn.*

'Ik maakte *Night drive* vanwege *Raw*. Ik las *Raw* en zag daarin het soort werk dat ik ook wilde maken. Zo maakte ik bijvoorbeeld kennis met het werk van Mark Beyer. In zijn *Dead comics* herkende ik een zelfde soort gevoel. Verder wist ik vrijwel niets van de stripwereld af. Als kind las ik wel strips, maar later was ik er weer uitgegroeid. Ik kende alleen *Raw*. Dus stuurde ik de redacteuren Art Spiegelman en Françoise Mouly een exemplaar van *Night drive* met een briefje erbij, waarin ik liet weten dat ik graag iets voor *Raw* zou maken. Uiteindelijk leidde dat tot een publicatie in Raw nummer 8 van 1986.'

Night drive *en zijn publicatie in* Raw *leveren Sala de kans op om in korte tijd te publiceren in striptijdschriften als* Escape, Taboo, Prime cuts *en anderen. Maar dat niet alleen. Een medewerker van Colossal Pictures benadert hem om mee te werken aan* Liquid television, *een animatieprogramma op MTV. Sala bewerkt voor dit programma zijn strip* Invisible hands *tot een tekenfilmserie van zes keer twee minuten.*

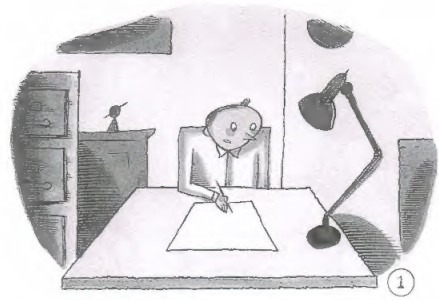

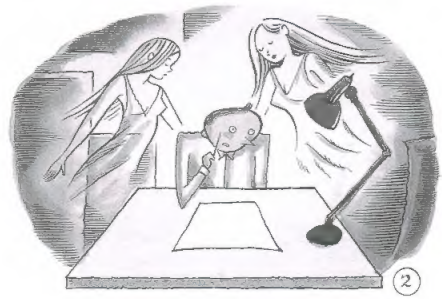

Strip voor The comics journal special edition, winter 2002

5

9

6

10

7

11

8

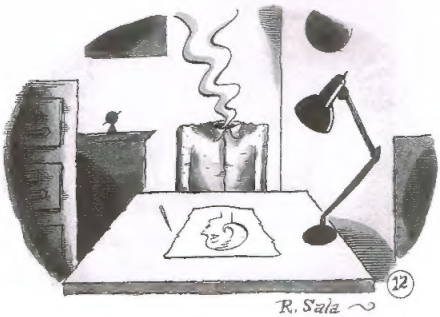
12
R. Sala

De wereld van Pascalis

'*Invisible hands* was leuk om te maken. Als de gelegenheid om een tekenfilm te maken zich nog eens voordoet, dan doe ik het waarschijnlijk weer, maar ik voel me toch het meeste thuis bij gedrukte pagina's.'

Halverwege de jaren tachtig zijn er volop publicatiemogelijkheden, bijna wekelijks komen er nieuwe, onafhankelijke uitgevers en zwart-wit stripbundels bij. Dat biedt Sala de mogelijkheid om naast zijn vaste werk als illustrator, te gaan experimenteren met stripverhalen.

'Er werden in die tijd - je zou het de *Raw*-jaren kunnen noemen - volop nieuwe gebieden verkend op stripgebied. Dat moedigde mij aan om kleine sfeerstukken te maken. Ik was dol op het werk van Russische absurdistische schrijvers zoals Daniil Charms, die korte, poëtische teksten schreven die zowel hilarisch als nachtmerrie-achtig zijn. Vaak schreef ik deze verhalen in de trein van en naar mijn werk door gewoon mijn gedachten te laten gaan. Later bewerkte ik ze dan tot stripverhalen.'

Deze verhalen zijn terug te vinden in de bundels Hypnotic tales *en* Black cat crossing.

'Ik vond ze leuk om te maken, maar ik wist toen ook al dat ik graag langere verhalen wilde vertellen. Ik las geen rare expressionistische Russische schrijvers meer, maar oude pulp en detectiveverhalen en op de een of andere manier begon alles samen te komen. De comics waar ik aan meewerkte wilden nog steeds verhalen van twee of drie pagina's, maar dat wilde ik niet meer en uiteindelijk kon ik het ook niet meer.'

Sala begint aan zijn eerste lange verhaal, het gekke Thirteen o' clock, *met de raadselachtige Mr. Murmur. Het verschijnt in 1992 als comic bij Dark Horse. Alhoewel hij dan eigenlijk geen zin meer heeft om voor bloemlezingen te werken, zegt hij toch ja tegen het verzoek van uitgeverij Fantagraphics om iets voor* Zero Zero *te doen. Wel stelt Sala de uitdrukkelijke voorwaarde dat hij een vervolgverhaal kan maken. Het resultaat,* The chuckling whatsit, *vormt een hoogtepunt in Sala's werk. Het is een complex verhaal van ruim tweehonderd pagina's over een serie gruwelijke moorden op astrologen, een geheim genootschap, een windmolen en de mysterieuze Mister Ixnay. De kans om een graphic novel te maken, leidt ertoe dat Sala enkele veranderingen aanbrengt in zijn manier van tekenen.*

'Toen ik begon maakte ik uitsluitend korte stripverhalen. Voor het merendeel waren het expressionistische schetsen, die sterk waren beïnvloed door mijn kunstachtergrond. Ik vermeed het bewust om de traditionele manier van stripmaken met haar strakke kaders en zorgvuldige lettering te gebruiken en ik hield geen rekening met anatomie en perspectief. Niettemin groeide mijn respect voor deze methode naarmate ik meer deel uit ging maken van de stripwereld. Uiteindelijk heb ik, toen ik besloot om langere verhalen te gaan maken, gekozen voor een meer gangbare stijl met rechthoekige kaders, een rustige lettering en minder expressionistische personages. Met andere woorden: bij mijn nieuwste strips houd ik me minder bezig met vormexperimenten en richt ik me meer op het verloop van het verhaal.'

Terwijl hij werkt aan The chuckling whatsit *realiseert Sala zich hoe groot de invloed van* Dick Tracy*-tekenaar Chester Gould is op zijn werk.*

'Ik ben halverwege de jaren zestig als kind begonnen met het uitknippen en inplakken van de stroken van *Dick Tracy* in plakboeken. Als ik zo'n boek vol had stond er een onvoorstelbaar ingewikkeld verhaal in, een roman zonder einde, vol bizarre scènes, groteske personages en verbazingwekkend geweld. De tekeningen waren helemaal niet realistisch, bijna expressionistisch en spraken me heel erg aan. Die hele vreemde wereldvisie was het werk van één enkele man. Het was niet bedacht en gemaakt door een team van redacteuren, schrijvers, schetsers en inkters. Naarmate ik ouder word, besef ik meer en meer dat deze gekke, absurde strip mijn belangrijkste invloed is geweest.'

De Murmur-figuren zijn van zijn opponenten

Zijn medewerking aan Zero Zero *leidt uiteindelijk tot Sala's eigen comic:* Evil eye.

'Ik begon met *Evil eye* in 1998. In ieder nummer staan twee verhalen: *Peculia* en *Reflections in a glass scorpion*. De wat vreemde titel is een soort hommage aan sommige Italiaanse filmthrillers uit de jaren zeventig. Die hadden krankzinnige titels, waarin steeds een dier voorkwam, zoals *Four flies on grey velvet, The iguana with a tongue of fire* en *The bird with the crystal plumage*.'

Peculia *is opgezet als een reeks korte verhalen met een handjevol regelmatig terugkerende personages. De hoofdpersoon is een raadselachtig meisje dat avonturen beleeft die het midden houden tussen sprookjes en griezelstrips.*

Thirteen o'clock

Reflection in a glass scorpion

'*Reflections in a glass scorpion* is een verhaal met een ingewikkelde plot met veel personages en subplots. Ik vind het leuk om in een verhaal niet één, maar meerdere mysteries uit te werken. En hoewel het verhaal met een soort ironische humor wordt verteld, zitten er in het verhaal een paar behoorlijk gruwelijke en gewelddadige scènes. Dat hoort erbij om een thriller spannend en boeiend te houden. Als het me niet lukte om een gruwelijke moord in een hoofdstuk van *Reflections in a glass scorpion* te verwerken, deed ik dat wel in *Peculia*.

Het beste van het hebben van een eigen comic was dat ik lange, complexe verhalen kon uitwerken. Ik wilde de mogelijkheid hebben om kaders vol met tekst en uitleg te vermijden en het verhaal op een natuurlijke manier te laten verlopen. Het verhaal moest vooral met de beelden verteld worden en daarvoor had ik veel pagina's nodig. *The chuckling whatsit* en *Reflections in a glass scorpion* zijn daardoor elk bijna tweehonderd pagina's lang. Ik had dezelfde verhalen ook met veel uitleggende tekst in dertig pagina's kunnen vertellen, maar ik wilde een meer film-achtige aanpak. Als je naar een film kijkt, wil je ook niet dat iemand je steeds uitlegt wat er aan de hand is.

Om de interesse van mijzelf en van de lezers vast te houden, liet ik het verhaal zichzelf ontwikkelen. Ik wist precies welke thema's ik wilde behandelen en waar ik naar toe wilde werken. Maar om mijn lezers te blijven verrassen, moest ik ook steeds mezelf verrassen. Voordat ik aan een hoofdstuk begon, keek ik eerst naar de synopsis en bedacht ik variaties op de gebeurtenissen. Uiteindelijk gooide ik dan dingen weg uit de synopsis en voegde andere dingen toe. Op die manier hield ik het werk voor mezelf fris en interessant. Als ik bij aanvang al zou weten hoe zo'n verhaal afliep, had ik nooit zes jaar lang hoofdstuk na hoofdstuk kunnen maken. Dat zou ongelooflijk saai zijn geweest.'

Hans Pols

Evil eye en andere uitgaven van Richard Sala zijn in Nederland moeilijk verkrijgbaar. Wellicht komt daar met de nieuwe opzet van de reeks verandering in. Vanaf nummer 13 krijgt *Evil eye* een ander formaat. In ieder nummer komt voortaan een lang verhaal te staan van tussen de tachtig en honderd pagina's. Het wordt dus meer een serie boeken. Het eerste boek komt voorjaar 2005 uit. Voor die tijd kunnen we ook nog de bundeling van *Reflections in a glass scorpion* verwachten.

Website: www.richardsala.com

Het laatste oordeel

Robbedoes en Kwabbernoot 47: Parijs onder de Seine

Morvan & Munuera

Uitg. Dupuis; 46 pl.; kleur; slappe kaft; € 4,20

De strip *Robbedoes* is als oudste nog lopende reeks uit het fonds en als naamgever van het eigen weekblad toch min of meer het uithangbord van uitgeverij Dupuis. Het zal de uitgever dan ook niet lekker hebben gezeten dat het bijna tien jaar geleden was (1995) dat het laatste 'echte' deel in de strip is verschenen *(Luna Fatale)*. Sindsdien verscheen in 1998 alleen nog *Als in een droom*, maar dat blijkt achteraf slechts een eenmalig experiment van de auteurs om de serie realistischer te maken. Tome en Janry, de makers die *Robbedoes* na de veel bekritiseerde Nic Broca/Raoul Cauvin-periode begin jaren tachtig nieuw leven inbliezen, hadden geen inspiratie meer. Na jaren vruchteloos wachten op hun nieuwe pennenvrucht, moest Dupuis op zoek naar nieuwe makers van de reeks.

De keus viel op wederom een duo: de Spanjaard José-Luis Munuera en de Fransman Jean-David Morvan. De Franse scenarist is bekend van redelijk populaire actiestrips als *Konvooi* en *HK*. Munuera is hier hoofdzakelijk bekend van zijn kinderstrip *Merlijn*, waarvoor hij ook al eerder samenwerkte met Morvan, net als voor de serie *Sir Pyle*.

Nu is het voor hen niet gemakkelijk de erfenis van Tome en Janry bevredigend te beheren. De lat ligt hoog. Daarnaast gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat ook de eerste *Robbedoes*-albums van deze twee niet briljant waren. Maar ondanks deze reserve valt het eerste verhaal van Morvan en Munueara ronduit tegen.

In *Parijs onder de Seine* wordt de graaf van Rommelgem door robots ontvoerd, vlak voordat hij een revolutionaire uitvinding wereldkundig wil maken die de droogte in de wereld kan verhelpen. De ontvoerders zetten Parijs onder water en Robbedoes en Kwabbernoot weten zo waar ze hun vriend moeten zoeken.

Morvans scenario's zijn vaak degelijk, maar zelden hoogvliegers. En ook *Parijs onder de Seine* is dat niet. Het verhaal leunt zwaar op actiescènes. De humor (toch relevant voor een humorstrip zou je zeggen) ontbreekt op een paar korte scènes na. Robbedoes en Kwabbernoot zijn kleurloze crimefighters in dit verhaal. En tot overmaat van ramp blijft het gissen naar het motief van de jeugdvriendin van Rommelgem die achter de ontvoering blijkt te zitten.

Munuera is een virtuoos talent, maar heeft nog wat moeite met lay-out. Hij heeft de neiging te veel op een pagina te proppen, waardoor het geheel nogal priegelig en druk oogt. Helaas is Morvan er nog niet in geslaagd hem daarin beter te begeleiden. Met menselijke figuren heeft Munuera zichtbaar meer moeite dan met dierenkarikaturen, getuige de houterige weergave van Robbedoes en de zwierige manier waarop Spip zich over de pagina's beweegt. Al met al is het voor de fans te hopen dat beide auteurs zich verder ontwikkelen, anders breekt er opnieuw een kleurloze periode aan in de geschiedenis van de serie.

Hans van Soest

Rock Mastard 1: Gestapo in het nauw

Boucq & Belkrouf

Lombard; 64 pag.; kleur; slappe kaft; € 5,25

De Fransman François Boucq is een van de toppers van de hedendaagse humoristische strip. Met *Rock Mastard* keert hij terug naar een van zijn allereerste stripfiguren, de gelijknamige onversaagde avonturier die hij begin jaren tachtig voor het eerst liet opdraven in het Franse stripblad *Fluide glacial*.

Voor de gelegenheid wordt Boucqs oude held terzijde gestaan door zijn latere komische succesnummer, de woeste verzekeringsagent Fré Vandermugge. Samen runnen de twee avonturiers een vliegeniersbedrijfje in het Amazonewoud. Rock kampt er met de gevreesde Jivaro-indianen, die met hun aangetekende brieven de belastinginspectie de stuipen op het lijf jagen. De koene verzekeringsagent moet op de kleintjes letten en verdient wat bij door aan Rocks toestellen te sleutelen. De problemen van het idiote duo met de Jivaro's blijken kinderspel als duidelijk wordt dat ze in de beste Indiana Jones-traditie moeten opereren. Dan dient zich plotseling een commando gemene nazi's aan en laat de stinkende muil van het avontuur haar holle lach horen.

Rock Mastard biedt veel vertrouwde elementen uit de krankzinnige wereld van François Boucq. De strip is overtuigend plastisch getekend, vol groteske karikaturen, hij loopt over van de sappige overdrijvingen en de bizarre teksten ronken er voluit op los. En hij leest als een op hol geslagen TGV. Boucqs imposante vakmanschap straalt er in alle opzichten van af. De tot dusver onbekende scenarist Karim Belkrouf vult hem daarbij prima aan. Het resultaat is een melige, dwaze pastiche op het klassieke avonturenverhaal. Kolder die zich kan meten met het zinloze geweld waarmee Lewis Trondheim en Joann Sfar in hun serie *Donjon* Tolkien en de zijnen om de oren slaan.

Werkelijk het enige dat op deze strip aan te merken valt, is dat hij niet het geniale anarchisme biedt van Boucqs solostrips over Fré Vandermugge. Daar duwt Boucq op zijn beste momenten de lezers met hun verwachtingspatroon en al grijnzend de afgrond in. In *Rock Mastard* beperken hij en Belkrouf zich wat kalmer tot één register: het bespotten van de lachwekkende clichés van het avonturenverhaal. Dat mag dan geen meesterwerk opleveren, het is wel pretentieloos topvermaak.

Toon Dohmen

Het leven is een geschenk, maar je krijgt het niet cadeau

Seth

Uitg. Oog & Blik; 176 pl.; duotone; slappe kaft; € 19,95

Seth beschikt als geen andere striptekenaar over het talent om nauwelijks iets te vertellen in zijn strips en toch te blijven boeien. In het eerste deel van *Ventilatoren* is de enige actie de opeenvolging van activiteiten die een oude man in de loop van een dag ontplooit. Seth volgt hem minutieus, terwijl de man zijn levensverhaal vertelt aan de lezer. Dat die ruim zeventig pagina's toch weten te boeien, is te danken aan Seths aantrekkelijke tekenstijl. Het is een stijl die verwantschap vertoont met de stijl van de Fransen Dupuy & Berberian en Avril, maar die vooral is beïnvloed door de cartoonisten van *The New Yorker*. Over die invloeden gaat *Het leven is een geschenk, maar je krijgt het niet cadeau*, de striproman waarmee Seth debuteerde en die nu in vertaling is verschenen.

Seth is eigenlijk te laat geboren. Hij houdt van oude dingen uit de jaren veertig en vijftig, zoals de architectuur van toen en de cartoons. *Het leven is een geschenk* is een autobiografisch verhaal, waarin de striptekenaar op zoek gaat naar Kalo, een obscure cartoonist die ooit één cartoon publiceerde in *The New Yorker*. Rond dit eenvoudige gegeven bouwt Seth een meesterlijk verhaal op, waarin we volgen in zijn mijmeringen over het leven van Kalo en dat van hemzelf, terwijl we als het ware door zijn ogen de wereld om hem heen zien. Het lukt hem niet om een relatie vol te houden, hij voelt zich anders dan anderen en twijfelt aan zichzelf. Ondanks al het getob en de blik die voortdurend stilstaat bij details uit Seths omgeving gaat *Het leven is een geschenk* geen moment vervelen. Hij weet je aandacht vast te houden met een rustig vertelritme en veel afwisseling in de pagina's. Seth is een geweldige stylist, die het ene na het andere mooie plaatje op papier zet, zonder daarbij de aandacht af te leiden van het al even mooie verhaal.

Hans Pols

Carnet de voyage

Thompson

Uitg. Top Shelf; 224 pl. zwart-wit; slappe kaft; $ 14.95

Wat doet een striptekenaar als hij geen strips tekent? Op die vraag geeft Craig Thompson antwoord in *Carnet de voyage*. Hij reist om documentatie te verzamelen, hij bezoekt beurzen, voorziet stapels boeken van een handtekening, gaat duur uit eten met collega's (Trondheim!) en maakt een getekend dagboek. Van Craig Thompson verscheen in 2003 het boek *Blankets* in de Verenigde Staten. Een dikke pil van ruim vijfhonderd pagina's, waarin hij vertelt over de streng religieuze omgeving waarin hij opgroeide en zijn eerste liefdeservaring. Het is een rustig verteld verhaal waar weinig in gebeurt. Desondanks, en misschien wel juist daarom, is het een bijzonder indrukwekkend boek, dat juichend werd ontvangen. Niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Europa. Er verschenen vertalingen van *Blankets* in diverse talen, waaronder het Nederlands. Afgelopen juni was Craig Thompson aanwezig tijdens de Stripdagen Haarlem om de verschijning van *Onder een deken van sneeuw* promotioneel te ondersteunen. Het was één van de vele plaatsen die hij bezocht vanaf maart 2004. De eerste twee maanden van zijn reis heeft hij vastgelegd in *Carnet de voyage*. Niet voor niets kreeg het (verder Engelstalige) boekje deze titel, want zijn reis begint en eindigt in Frankrijk. Bovendien is het getekende (reis)dagboek op het moment tamelijk populair in Frankrijk. L'Association heeft zelfs een complete reeks zogeheten 'carnets' opgenomen in hun catalogus. Bijvoorbeeld van Lewis Trondheim en Joann Sfar.

Thompsons reis had twee doelen: promotie maken voor de Europese vertalingen van *Blankets* en materiaal verzamelen voor een nieuw boek in Marokko. De stripmaker groeide op, op het Amerikaanse platteland en het was voor het eerst dat hij zo'n lange en verre reis maakte. Als een verdwaalde boerenzoon verwondert hij zich over de wereld om hem heen, die zo veel anders is dan zijn eigen vertrouwde omgeving. Aangenaam is het niet altijd. Thompson laat je zijn eenzaamheid mee voelen, wanneer hij in Marokko is. Alleen op hotelkamers, vaak ziek en zonder enige aanspraak gaan de dagen voorbij. Terug in Europa gaat het beter met hem, maar de roem als tekenaar eist zijn tol: hij krijgt steeds ernstiger RSI-klachten. Gelukkig zijn er ook leuke dingen, hij krijgt een vriendinnetje in Barcelona en bezoekt Franse collega-tekenaars. Heel grappig is de beschrijving van het uitgebreide diner dat hij met Lewis Trondheim heeft.

De on-Amerikaanse striptekenaar voelde zich thuis in Europa, het continent waar zijn grote voorbeelden wonen. De invloed van Baudoin is goed terug te zien in *Carnet de voyage* in de manier waarop hij landschappen weergeeft, en de manier waarop hij soms mensen tekent - alsof ze dansen - doet denken aan het werk van Blutch.

Craig Thompson was nog lang niet aan het einde van zijn reis toen hij de laatste pagina van *Carnet de voyage* tekende. Er zouden nog eens twee maanden volgen met bezoeken aan stripfestivals – waaronder Haarlem - en lange signeersessies. Maar het aantal pagina's dat zijn uitgever hem had gegeven was bereikt en hij moest beginnen aan een aantal illustratie-opdrachten. Zelf beschouwt Craig Thompson *Carnet de voyage* als een tussendoortje, zijn echte nieuwe boek moet nog verschijnen en laat nog even op zich wachten. Daarmee onderschat hij zichzelf. *Carnet de voyage* is een volwaardige uitgave, waarin Thompson blijk geeft van zijn vermogen om boeiend en met veel humor over zichzelf te vertellen in tekst en beelden. Door het kleine formaat en het beperkte aantal pagina's per pagina krijg je het gevoel dat je meeleest in een intiem dagboekje en zo de mens achter de tekenaar leert kennen.

Hans Pols

Bone

Jeff Smith

Na tien jaar en 1300 pagina's is er een einde gekomen aan Jeff Smiths magnum opus: *Bone*. Er zijn veel vergelijkingen te trekken met andere, epische verhalen zoals *Star Wars* en vooral *Lord of the Rings*. Als je alleen kijkt naar de plot van *Bone*, kun je hoofdpersoon Fone Bone (een marshmellow-achtig mannetje) vervangen door Frodo Ballings; de alomtegenwoordige, boosaardige, maar tegelijkertijd wat onnozele 'ratwezens' door orks en nog veel meer. De belangrijkste overeenkomst is echter dat er een onontkoombare doem boven de wereld van *Bone* hangt. Het kwaad zoekt, net als in *Lord of the Rings*, een manier om zich te materialiseren in een persoon. De voorwaarden voor die gebeurtenis, die de wereld voor eeuwig in duisternis zal hullen, zijn bijna allemaal vervuld. Zal Fone Bone samen met zijn vrienden Phoney, Smiley en de aantrekkelijke Thorn de aanzwellende orkaan van slechtheid nog kunnen stoppen?

Voor dat uiteindelijke gevecht gebeurt er nog van alles in *Bone*. Het is daarom niet terecht om deze strip 'een soort *Lord of the Rings*' te noemen. In grote lijnen zijn de overeenkomsten treffend, maar de verschillen zijn net zo groot. Fone Bone dwaalt in het begin in de woestijn met de op geldbeluste Phoney en de goedmoedige Smiley. Ze zijn verbannen uit Boneville en weten niet precies wat te doen. Als ze over een berg keten zijn geklommen, belanden ze in een vallei die wordt bewoond door mensen, ratwezens en draken. De mensen heersen over de vallei. Na een vreselijke oorlog hebben ze een staakthetvuren gesloten met de ratwezens. De draken zijn door vrijwel alle mensen vergeten, maar ze zijn er nog wel. Later spelen zij een grote rol als alle pionnen hun posities innemen voor het eindgevecht. De draken zijn meesters over de droomwereld en het is die droomwereld waar het gevecht zich voor een groot deel zal afspelen.

Fone Bone ontmoet in de vallei het meisje Thorn. Zij woont bij haar oma, die allerlei geheimen met zich meedraagt. Terwijl Fone de vallei en haar bewoners leert kennen, ontdekt Thorn dat ze eigenlijk een prinses is met bijzondere krachten en dat zij de enige is die de wereld kan redden.

Het voert te ver om *Bone* samen te vatten. Jeff Smith bouwt zijn verhaal heel geleidelijk op en dat was ook de reden waarom ik nooit eerder begon met *Bone*. De losse comics bevatten telkens te weinig nieuwe informatie om de rode draad te kunnen volgen. Nu de strip als een lang verhaal is gebundeld, wordt duidelijk wat voor goede verhalenverteller Smith is. Met name de verschillende personages en hoe die met elkaar omgaan maken *Bone* zo goed. Bij een cursus scenarioschrijven wordt vaak geleerd dat je eerst je personages moet invullen met lijstjes van eigenschappen. Door ze bij elkaar te brengen, zou het verhaal zich vanzelf ontwikkelen. *Bone* is als het ware een schoolvoorbeeld voor die stelling.

De drie Bone-figuren zijn zo verschillend dat ze voortdurend met elkaar overhoop liggen, maar toch zijn ze tot elkaar veroordeeld. Die ruzies leveren regelmatig slapstickachtige scenes op. Daardoor is *Bone* waarschijnlijk het eerste fantasy-epos met een geslaagde humorinjectie. Samen willen de Bones een weg terug naar Boneville vinden, maar tot die tijd beleven ze allerlei avonturen. Als de drie terecht komen in de volstrekt andere wereld van de mensen, levert dat ook weer allerlei problemen, of beter gezegd, verhaallijnen op. Daardoor lijkt *Bone* in eerste instantie wat stuurloos. Omdat er tijdens die aanvankelijk alle kanten uitwaaierende verhalen, toch steeds mondjesmaat informatie wordt gegeven over waar het uiteindelijk over gaat in *Bone*, ontstaat er suspense. Na ongeveer honderd pagina's krijgt die steeds meer vorm waardoor je het boek niet meer kunt wegleggen.

Jeff Smith is een goede tekenaar, maar de tekeningen in *Bone* zijn niet de reden waarom het boek zo goed is. Smith is goed genoeg om zijn briljante verhaal vorm te geven en in sommige passages valt op dat hij prachtige, sprookjesachtige omgevingen kan scheppen. De cartoonachtige Bone-personages steken aanvankelijk sterk af tegen die realistische achtergrond met natuurgetrouwe mensen, maar na een tijdje valt dat niet meer op. Die wisselwerking tussen de Bone-figuren en de achtergrond maakt *Bone* ook uitermate geschikt voor een tekenfilm. Al tijdens het lezen voel je dat het verhaal zo eigenlijk nog beter tot zijn recht zou komen. De geheimzinnige bossen zouden nog spannender zijn met geluid, de vreemde sprookjesdieren, zoals ratwezens en draken schreeuwen erom tot leven te worden gebracht en ook de spectaculaire vechtscènes zouden geanimeerd waarschijnlijk spectaculairder zijn.

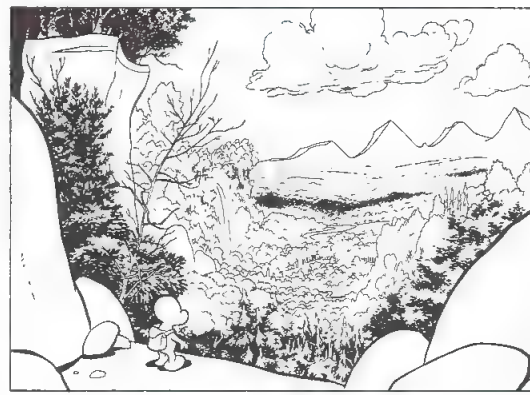

Dat dit nog niet is gebeurd, is niet de schuld van Smith. Hij probeert al jaren om de film van de grond te krijgen, maar tot op heden zonder succes. Nickelodeon die aanvankelijk de film zou produceren, begon namelijk zulke rare eisen te stellen - zoals een leuk liedje van Britney Spears midden in de film, om de jeugd aan te spreken - dat Smith heeft besloten het zelf maar te doen. Net zoals Dave Sim (*Bone* wordt ook vaak vergeleken met de volwassen fantasy van *Cerebus*) is hij een tekenaar die tot nu toe alles zelf heeft gedaan – tot en met het in eigen beheer uitgeven van zijn monsterreeks aan toe. Het zou sjiek zijn als het hem zou lukken het eerste deel van de trilogie op eigen kracht tot leven te wekken. Inderdaad, net als *Lord of the Rings* bevat ook *Bone* drie delen. Maar voor die film daadwerkelijk in de bioscopen draait zijn we waarschijnlijk alweer jaren verder. Tot die tijd is er gelukkig het monumentale stripboek *Bone*.

Gerard Zeegers

Bone one volume edition, Uitg. Cartoon Books; 1344 pl.; zwart-wit; slappe kaft; $ 40.00; harde kaft en goud-op-snee, oplage 2000; $ 125.00 (verschijnt in november).

website www.boneville.com

Het boek der onsterfelijken 1: De hoedster van de tijd

Juret & Ploy

Uitg. Dupuis; 48 pag.; kleur; slappe kaft; € 6,95

Scenariste Anne Ploy heeft al een aardige lijst stripscenario's op haar naam staan. In samenwerking met de debuterende tekenaar Frédéric Juret heeft ze zich gewaagd aan een ambitieus project. *Het boek der onsterfelijken* is opgezet als een stripreeks uitgesmeerd over negen albums.

De reeks moeten de belevenissen gaan beschrijven van personages die gemeen hebben dat ze onsterfelijk zijn en dezelfde opdracht hebben. Zij hebben de taak om de beschavingscyclus waarin zij leven, tot een goed einde te brengen zodat de mensheid niet in chaos te onder zal gaan. Veel meer wordt uit het eerste verhaal niet duidelijk. We maken kennis met enkele onsterfelijken waarvan het Pictenmeisje Deanwn de hoofdrol speelt. Bij haar geboorte is zij voorbestemd om aan de goden geofferd te worden, maar hardnekkig blijft zij uit de dood terug keren. Om het onheil te bezweren wordt ze verstoten en groeit op bij de druïde Skiant. Ooit was hij de raadsheer van de Gallische krijgsheer Brennus. Deze dwingt hem om samen met Deanwn deel te nemen aan een rooftocht naar Delphi waar zich een gouden schedel met magische krachten zou bevinden. Door de magische krachten die Deanwn bezit, is zij er in de geest getuige van hoe ver weg in Griekenland twee andere Onsterfelijken al in gevecht zijn gewikkeld om de schedel van Postinius. Tot zo ver deel 1.

Breed uitgewerkte stripcyclussen zijn de laatste jaren een trend. In grote stappen worden tijd en ruimte overbrugd in stripgeschiedenissen van epische omvang. Dat stelt eisen aan de vertellers en aan de lezers. Wie veel wil vertellen, heeft ook heel wat uit te leggen. Een eerste deel van een cyclus hinkt daarom vaak op twee gedachten. Enerzijds moet de vertelling stevig gefundeerd worden. Wat God in zeven dagen deed, moet de stripauteur in een album voor elkaar boksen. Daarnaast is zo'n eerste verhaal gelijk de smaakmaker die de lezer er toe moet brengen ook de volgende delen te kopen.

Anne Ploy heeft voldoende bagage in huis om zo'n stripepos tot een goed einde te brengen. Maar ze weet het juiste evenwicht niet te vinden. Om de aandacht gevangen te houden, trekt ze de lezer gelijk het verhaal in. Daardoor zijn de brokken informatie die ze verstrekt te fragmentarisch en houden de loop van de geschiedenis op. Her en der worden aanzetten gedaan voor de geschiedenis die zich in de komende delen zal ontwikkelen. Maar meer dan aanzetten zijn het niet. Bovendien weet ook tekenaar Juret zich niet op de goede manier in te perken. Juret is een talentvolle autodidact en dat is te zien. Zijn stijl is aantrekkelijk, maar daarnaast onoverzichtelijk. Hij tekent gedetailleerd, maar het lukt hem niet goed visuele hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden. *De hoedster van de tijd* is een oude kist op zolder, propvol mooie, maar moeilijk te herkennen spullen. Het album belooft veel, maar het is de vraag of die belofte ingelost kan worden. ***Jef Nieuwenhuis***

Bloedwinter

Bleda

Uitg. Prestige; 48 pl.; kleur, slappe kaft, € 5,99

In de meeste gangsterverhalen draait het om verraad, de bijbehorende paranoia en pistolen die om het minste of geringste worden getrokken. Dat zagen we in *The Godfather*, recentelijk in de Nederlandse film *De Dominee* en ook in Sergio Bleda's *Bloedwinter*. Een toepasselijke titel, want Bleda draait zijn hand niet om voor een paar spetters meer of minder in een met sneeuw bedekt New York. In die stad maken we kennis met Ralph, een pafferige man in een rolstoel, die onder bescherming staat van een hoge maffiabaas. Ralph heeft een rotjeugd gehad met een arme, alleenstaande moeder. Ooit wil hij wraak nemen op zijn vader, die er zomaar vandoor ging.

Die kans doet zich voor als hij belangrijke informatie doorspeelt aan de politie. Agente Michelle en haar (corrupte) collega doen op basis van de informatie een kort onderzoekje en voor je er erg in hebt verzandt *Bloedwinter* in een bloedbad dat ongeveer de helft van het album beslaat. Bleda is een goed tekenaar die, net als Uli Oesterle, laat zien dat José Muñoz' expressieve tekenstijl prima past bij strips voor een groot publiek. De grimmige sfeer, het geweld en de van pijn en woede vertrokken gezichten weet hij goed vorm te geven. Bleda is ook een slimme tekenaar, want de flashbacks van Ralph kleurt hij okergeel, tegen het fletse grijs-bruin van het heden.

Het is direct duidelijk wat zich op welk moment afspeelt. Verder is zijn keuze voor pagina-brede kaders ook een goede. De actie en het heftige acteren van de personages komen zo goed tot hun recht en geven een soort 'cinemascope-strip-effect'.

Sergio Bleda is dus een getalenteerd tekenaar met een goed gevoel voor alle middelen die het stripmedium hem te bieden heeft, maar zoals zo vaak schort het aan een goed scenario. Het verhaal over een gehandicapte jongen die wraak wil nemen is niet afgezaagd, de rechttoe-rechtaan verhaal lijn die halverwege wordt afgebroken voor een nogal lang durende 'showdown' is dat wel. Daarom is *Bloedwinter* een mooi stripboek, maar het is te snel uit en nog sneller weer vergeten. ***Gerard Zeegers***

Jeremiah 25: Mocht de wereld op een dag…

Hermann

Dupuis; 44 pl., kleur, slappe kaft; € 4,50

In 1979 trakteerde Hermann zijn lezers voor het eerst op zijn grimmige toekomstvisie van een Verenigde Staten na een tweede burgeroorlog. In *De nacht van de roofvogels* werd een nederzetting platgebrand en de bevolking verkocht als slaven. Eén jongen ontsnapte aan het drama. Nog nat achter de oren, maar voorzien van een ijzeren volharding ging hij op pad om samen met een toevallige bondgenoot zijn familie te bevrijden. De zoektocht naar overlevenden duurde kort. Reeds in het vierde album vinden ze Martha, de vrouw die altijd als een moeder voor Jeremiah heeft gezorgd. Hiermee geeft Hermann zichzelf de mogelijkheid om de woestijn te verlaten en zijn helden vaste grond onder de voeten te geven. Het drietal gaat samenwonen in een afgedankte monorail wagon. Al snel beseft Hermann echter, dat dat laatste besluit niet zijn beste was. In deel zeven wordt de wagon platgebrand. Martha trekt samen met haar nieuwe man Woody naar de stad en Jeremiah en Kurdy beginnen definitief aan hun karakteristieke en schier eindeloze zwerftocht, op zoek naar werk, voedsel en onderdak. Maar hier laat Hermann het niet bij. Hij zoekt naarstig naar de juiste aanpak van de reeks en besluit tot meer veranderingen. Hij zorgt ervoor dat Jeremiah definitief het vocht achter zijn oren verliest. Hij neemt meer initiatief, handelt verstandiger, met meer kennis van zaken en verbreekt zelfs zijn vriendschap met Kurdy. Het album daarop, *De winter van een clown*, wordt gekenmerkt door een rustiger tempo, meer spanning dan geweld en een overwegend paars-blauw kleurgebruik. (Dit album is getekend in een periode waarin Hermann ook bezig was met de kinderstrip *Nick).* Deze aanpak bevalt goed en na een woelige start van de reeks, lijkt Hermann dan eindelijk zijn draai gevonden te hebben. De opbouw van zijn verhalen wordt nog bedachtzamer en filmischer. Het verschil is subtiel, maar merkbaar. De settings verschuiven van hoofdzakelijk wildernis naar meer stadse decors. Het zwaartepunt in de thematiek verandert van het overleven in de wildernis naar het opdoeken van machtspel.etjes. En *last but not least*, Kurdy komt terug en zal ook niet meer verdwijnen. Vanaf het tiende album, *Boomerang*, zal de opzet van de reeks nauwelijks meer veranderen. Maar de laatste tijd lijken zich haarscheurtjes te vertonen. Scheurtjes, die met name in het nieuwste deel uit de reeks zichtbaar worden.

In *Mocht de wereld op een dag…* treffen we Jeremiah en Kurdy aan op reis door een woestijn. Tijdens hun tocht worden ze door een kleine groep mensen benaderd en ingehuurd als escorte. De groep probeert zich met twee pantserwagens een weg te banen door de woestijn, maar ze wordt door kwaadwillenden op de hielen gezeten. Natuurlijk zit er een addertje onder het gras en voor ze het weten zijn Jeremiah en Kurdy voor de zoveelste keer betrokken geraakt bij een smerig zaakje.

Met *Mocht de wereld op een dag…* bewijst Hermann opnieuw een meester in het genre van de realistische avonturenstrip te zijn. Maar er wringt iets. Meer dan ooit tevoren zijn Jeremiah en Kurdy figuranten in hun eigen verhaal. Het album draait om de mensen in de pantserwagens en meer specifiek nog om één vrouw. Maar anders dan in voorgaande delen komen we vrijwel niets over ze te weten. Tegen de tijd dat de achtervolgers in beeld komen zijn ze dood, over de religie die de vrouw aanhangt wordt niets uitgelegd, de ziekte van haar broer blijft mysterieus, de relatie tussen hem en de vrouw aan zijn zijde is onduidelijk en aan het eind van het verhaal vraag je je af wat er precies gebeurd is. Het is onduidelijk of Jeremiah en Kurdy het juiste gedaan hebben en het lijkt wel of het verhaal begonnen noch geëindigd is. Hiermee onderstreept dit boek de essentie van vrijwel alle vijfentwintig albums: hoe Jeremiah en Kurdy keer op keer verstrikt raken in een netelige situatie waar ze part noch deel van uitmaken. Dat wordt mooi geïllustreerd door de huurmoordenaar uit *Neef Lindford*, die in dit album een korte rentree maakt. In beide albums is hij een opvallende verschijning, maar toebedeeld met een onbelangrijke rol en hij spreekt Jeremiah aan met 'reiziger' (in *Neef Lindford* nog vertaald met 'tourist').

Strikt bekeken is *Mocht de wereld op een dag…* zeker niet het beste album uit de reeks. Dit komt vooral door de figurantenstatus van de hoofdpersonen en schijnbaar niet ter zake doende scènes. Maar het lijkt erop dat Hermann dit welbewust doet. Dat hij niet langer de gebeurtenissen wil afdwingen, maar dat hij de dingen die het plot verwateren accepteert. Het is alsof hij zoekt naar meer realisme, om niet te zeggen: eerlijkheid. Eerlijkheid die zich ook in een andere vorm manifesteert. Steeds vaker lijkt Hermann de reeks te gebruiken om zijn sombere kijk op de mensheid te ventileren. Middels actuele thema's als kinderprostitutie en genetische manipulatie. Of middels personages als Glenn in *De laatste diamant* en Sam in *Neef Lindford*. Gewone mensen die in een uitgelezen positie verkeren om iets aan de misstanden om hen heen te doen, maar dit om egocentrische redenen verzuimen. De verbittering blijkt ook uit het onnodig eigen rechter spelen van de hoofdpersonages, of het geven van rancuneuze donderpreken, zoals in *De laatste diamant*. In hetzelfde, voorlaatste album werden we zelfs getrakteerd op de primeur van een zich bezattende Jeremiah, die doelbewust een *bar fight* ont ketende omdat hij de ellende en frustraties niet meer kon verwerken. En in dit laatste album verzucht hij: "Soms vraag ik me af waarom wij de hele tijd zo blijven rondhossen…". Er hangt onweer in de lucht en het is de vraag wat Hermann er mee gaat doen.

Sigge Stegeman

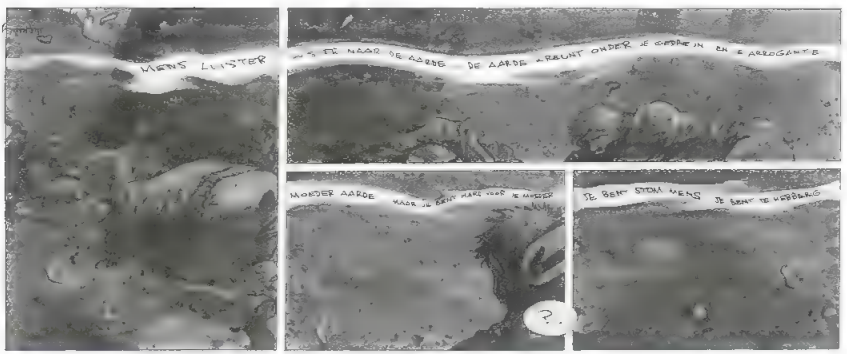

In de schaduw van geen torens

Spiegelman

Uitg. Casterman; 42 pl.; kleur; harde kaft; € 39,50

In de ochtend van 11 september 2001 boren twee personenvliegtuigen zich in de torens van het World Trade Center in New York. Op hetzelfde moment loopt Art Spiegelman met zijn vrouw in zuidelijke richting door de straten van Soho. Ze horen de klap achter zich en zien het verschrikte gezicht van een vrouw die uit tegengestelde richting aan komt lopen. Spiegelman kijkt om en ziet rook uit de eerste toren komen. Op dat moment realiseert hij zich dat zijn dochter Nadja net drie dagen op een school zit aan de voet van het World Trade Center. Het was dat moment dat de auteur van *Maus* ertoe aanzette om voor het eerst na lange tijd weer een stripverhaal te gaan maken. Het zou uiteindelijk een verhaal van tien pagina's worden waar hij drie jaar aan werkte. Nu, drie jaar na 9-11, ligt het verhaal in boekvorm in vijf verschillende talen in de winkels.

In de schaduw van geen torens is een zeer mooi verzorgde uitgave op tamelijk groot formaat. De pagina's zijn van dik glanzend karton. Spiegelman heeft nieuwe inspiratie gevonden en keert met een digitale collagetechniek terug naar de experimentele strips die hij tekende vóór *Maus*. De oorspronkelijke pagina's zijn op (bijna) krantenformaat afgedrukt en te lezen door het boek een kwartslag te draaien.

Die hoogte van de krantenpagina's correspondeert voor Spiegelman met de enorme lengte van de Newyorkse wolkenkrabbers. Het formaat biedt hem daarnaast de mogelijkheid om met verschillende tekenstijlen te werken. Het fragmentarische karakter van de pagina's die zo zijn ontstaan, geeft Art Spiegelman de mogelijkheid om zijn eigen ervaringen te scheiden van het bombardement aan mediabeelden rond de gebeurtenissen van en na 11 september 2001.

In de schaduw van geen torens is uiteindelijk een andere strip geworden dan Art Spiegelman had verwacht. Hij had willen vertellen hoe hij die dag had beleefd, over zijn pogingen om zijn zoon op te halen van een school die hij als doelwit van terroristen zag, de hereniging van zijn gezin, zijn huilbui daarna. Het liep anders. Spiegelman werd steeds kwader toen hij zag waar 11 september toe had geleid. Opeens had hij veel weg van een politiek tekenaar. In het voorwoord schrijft hij: 'Ik was er niet op voorbereid dat de kapers van 11 september op hun beurt gekaapt zouden worden door de Bush-kliek, die alles terugbracht tot oorlogspropaganda. (…) Toen de regering begon met het invoeren van Big Brother-maatregelen in de beste dystopische traditie en Amerika opzadelde met een kolonialistisch avontuur in Irak- terwijl er verder bar weinig gedaan werd om Amerika werkelijk veilig te maken, afgezien van het in beslag nemen van nagelknippertjes op vliegvelden - keerde alle woede die ik na de verkiezingen van 2000 had onderdrukt, alle paranoia die ik meteen na 11 september had bedwongen, verhevigd terug.'

GEDOEMD! Gedoemd deze vervloekte albatros om mijn hals te dragen en dwangmatig de rampen van 11 September te blijven vertellen aan wie nog wil luisteren!
ALLES IS ANDERS! AWK!

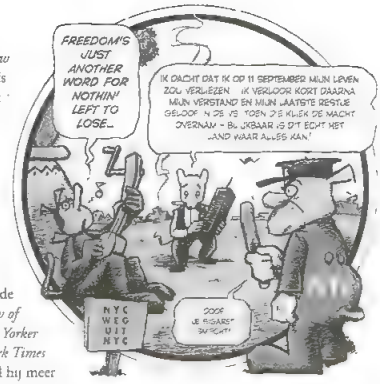
FREEDOM'S JUST ANOTHER WORD FOR NOTHIN' LEFT TO LOSE...
IK DACHT DAT IK OP 11 SEPTEMBER MIJN LEVEN ZOU VERLIEZEN. IK VERLOOR KORT DAARNA MIJN VERSTAND EN MIJN LAATSTE RESTJE GELOOF IN DE VS TOEN DE KLIEK DE MACHT OVERNAM - BIJKBAAR IS DIT ECHT HET LAND WAAR ALLES KAN.'
NYC WEG UIT NYC
OOOH JE BIGARET BRENGT

In de schaduw van geen torens is een verhaal met een boodschap. Een boodschap die de Amerikanen zelf niet graag horen. Vergeefs bood Spiegelman zijn strip aan bij onder meer de *New York review of books*, *The New Yorker* en *The New York Times*. In Europa vond hij meer gehoor. Verschillende kranten, waaronder in Nederland *NRC Handelsblad*, publiceerden pagina's van het verhaal. Er zijn drie jaar voorbijgegaan. Het klimaat in de Verenigde Staten lijkt weer wat te zijn veranderd. Na een periode waarin vrijheden werden beperkt moet het openbaar debat bewijzen dat de democratie nog functioneert, aldus Spiegelman. Een ooit omstreden tekening waarop hij achter zijn tekentafel zit - 'Zowel door Al Qaeda als door zijn eigen regering geterroriseerd bekijkt onze held wat oude strippagina's…' - wordt als illustratie gebruikt bij een tijdschriftartikel over hem en hij wordt gevraagd voor een televisie-interview. Op pagina tien van *In de schaduw van geen torens* doet Art Spiegelman verslag van dit mislukte interview. Daarmee illustreert hij zijn overtuiging dat de democratie helemaal niet is is teruggekeerd in de Verenigde Staten, er komen slechts verkiezingen aan. *In de schaduw van geen torens* verscheen niet voor niets kort voor de Republikeinse conventie in New York en de herdenkingen van 11 september 2001. Hiermee verzekerde Art Spiegelman zich van veel media-aandacht. Maar wat is zijn doel? Michael Moore is er duidelijk in: hij wil Bush kwijt als president en met de film *Fahrenheit 9-11* wil hij een zo groot mogelijk publiek bereiken. Voor de prijs van *In de schaduw van geen torens* kun je drie mensen meenemen naar de bioscoop. Lang niet iedereen kan het zich veroorloven om bijna veertig euro te betalen voor tien pagina's strip. Ik twijfel niet aan Spiegelmans integriteit, maar hij lijkt toch vooral voor eigen parochie te preken.

Hans Pols

Art Spiegelman: Conversations with the past

Op de volgende pagina's plaatsen we een recent getekend interview van Joann Sfar met Art Spiegelman. Onderwerp van gesprek: Spiegelmans eerste volwaardige stripboek na *Maus*, *In de schaduw van geen torens*. Maar ook de huidige status van het stripverhaal, het hedendaagse Amerika, Frankrijk en de joodse identiteit van beide auteurs.

Nog één opmerking vooraf. Op de derde plaat komt de OuBaPo-beweging ter sprake. Niet iedereen zal weten dat dit een groepering van Franse stripmakers is, die zichzelf bij haar werk vrijwillig formele beperkingen oplegt (zie www.oubapo.fr/st)

Conversations with the past verscheen eerder in *Charlie Hebdo* 643.
Copyright 2004 bij *Charlie Hebdo* en Joann Sfar. Overgenomen met toestemming.
Website Joann Sfar: www.past.s.org/joann
Vertaling: Toon Dohmen
Lettering: www.shamrock.ng.com (Jeroen Kaver)

Art Spiegelman wordt in 1948 in Stockholm geboren. Hij is de ongekroonde koning van de auteurstrip. In 1992 ontvangt hij een speciale Pulitzerprijs voor de twee delen van "MAUS", een verhaal over nazi's en muizen. Spiegelman is ook de mede-oprichter van het blad "RAW", dat avant-gardes overal ter wereld heeft geïnspireerd. Hij leeft in New York. Het scheelde niet veel of de Twin Towers waren boven op hem gevallen. Daarover vertelt hij in "IN DE SCHADUW VAN GEEN TORENS"

Ik heb veel onschuldige vragen, maar de eerste is een gemene. Hij komt van mijn vriend Lewis, die veertig jaar oud is en nu al een jaar lang niet meer heeft getekend. Hij vraagt zich af of het wel mogelijk is om als stripmaker oud te worden. Of je niet eerder vastroest dan schrijvers of schilders.

BUT Lewis Took only a year off. I Took ten years off!
Cartoonists, as Robert Crumb puts it, "it's a young man's game!"
cartoonists burn out quickly.

Hij zegt dat het waar is dat stripmakers snel opbranden. Tegen de dertig houden ze er meestal mee op. Want het is zo ongelooflijk veel werk! Het probleem is om niet steeds de gemakkelijkste oplossingen te kiezen, jezelf te herhalen. Maar wanneer ik zelf werk, voelt het altijd alsof ik aan mijn eerste boek bezig ben. Alsof ik die eerdere boeken helemaal ben vergeten.

En zo begint hij, zonder dat ik hem iets vraag, te vertellen over Philip Guston, zo te horen zijn favoriete schilder. Ik ken hem niet en vraag me af hoe je zijn naam schrijft. Ik vind wel een Gustin op internet, maar die doet aan baseball. Dat kan niet dezelfde zijn.

het was Guston, ik had het verkeerd verstaan.

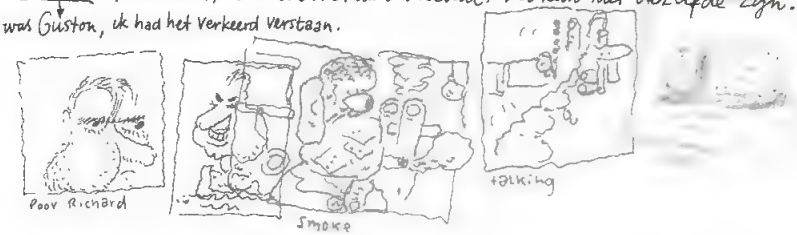

Toen de vrouw van Edouard Manet stierf, was het enige dat hij kon bedenken naast het lichaam te gaan zitten, een doek te voorschijn te halen en te gaan schilderen. Heb jij ook zo'n aanleiding nodig om aan het werk te gaan?

Zeker! Als de dood niet in de lucht hangt...

Dingen die goed gaan inspireren mij niet. Als mijn seksleven goed loopt, dan hoor je mij daar niet over. Dat komt pas als ik 'm niet meer omhoog krijg.

Not feeling depressed? Why work?

I keep finding myself collapsing.

Couple in bed

Het lijkt alsof "Maus" heel gecontroleerd is ontstaan, terwijl "In de schaduw van geen torens" voortkomt uit verwarring...
Dat is ook zo: verwarring, constructies die in elkaar storten. Ik was niet alleen met mijn verwarring. Die is eigen aan het onderwerp.
De platen zijn geheel gestructureerd, maar hun structuur biedt geen houvast. Dat is vergelijkbaar met mijn eerste strips, die bijna letterlijk voortkwamen uit het structuralisme. In Frankrijk zie je hetzelfde bij de OuBaPo - beweging.
Het zijn pogingen om te begrijpen hoe stripplaten werken. Zo hebben sommige platen bewust geen duidelijke leesrichting.
Dan voel je je verloren.
Toch heeft er een aardbeving plaatsgevonden en zijn er spoken uit hun spelonken te voorschijn gekomen. Die spoken, zijn dat de stripfiguren uit het begin van de vorige eeuw die in het boek voorkomen?
Hmm, ik vind het lastig om mezelf tot één stijl te beperken, om gedurende het hele boek de zelfde persoon te blijven. In het boek heb ik met meerdere stemmen tegelijk kunnen spreken. Dat was de beste manier om over te brengen wat er van mij over was na 11 september.
Het was alsof je puur voor jezelf een dagboek bijhield?

Ik hoop dat je het niet vervelend vindt als ik je met een Spanjaard vergelijk. Na de Tweede Wereldoorlog begon Picasso opeens een reeks variaties op klassieke schilderijen te schilderen. Is dat vergelijkbaar met waarom jij na 11 september die krantenstrips uit het begin van de vorige eeuw weer tot leven wekt?

Ik was ingestort, net als de torens. Ook ik moest me plaat voor plaat weer oprichten. Deze platen hebben me geholpen weer te vinden waar ik van houd. Het lukte me niet om er zinnig over te spreken met de mensen in mijn omgeving. Ik was te onaangenaam. Dus praatte ik met die oude stripfiguren.

... conversations with the past ...

Het is voor het eerst dat ik jou als staatloze over jezelf hoor praten als Amerikaan...

De VS zijn verdeeld in Republikeinse gebieden, rood op de kaart, en blauwe gebieden, waar ze Darwins evolutietheorie wél accepteren. Ik hoor absoluut thuis in de allerblauwste delen.

En ik rook ook nog!

I used to be a rootless cosmopolitan...

... Now, I am a rooted cosmopolitan.

Wat betreft de Democraten en de Republikeinen: is de Democratische partij er echt zo slecht aan toe?

Op dit moment wordt Amerika geregeerd door reptielen. Ik zou graag willen dat het zoogdieren waren. Zie je, ik vraag nog niet eens om mensachtigen.

Bedenk dat Kerry voor de oorlog in Irak heeft gestemd. Hij handelt altijd als reactie op de standpunten van Bush. Dat is niet handig, want als de mensen het defensiebeleid van Bush zien zitten, kiezen ze Bush, punt.

Over de grote pagina's: Het slimste was geweest om in dit boek alleen maar rechthoekige plaatjes van dezelfde afmetingen te gebruiken. Dan was het na de voorpublicaties makkelijker geweest er een boek van te maken. Maar toen ik tekende, was ik zo panisch dat ik niet meer in het nageslacht geloofde.

Het was het einde van de wereld.

Net als die stripplaten uit de jaren '20, waren die grote tekeningen van mij bedoeld om de vis in te verpakken.

Denk je dat strips geschikt zijn om over zo'n dramatische gebeurtenis te vertellen?

Die wit gloeiende toren die op het punt van instorten staat, kronkelt als een slang door mijn boek.

Yes!

Dat beeld heb ik zelf gezien, het is een obsessie voor me.

Het duurde misschien maar een seconde.

Het was vlak voor de giftige rookwolken die ze op tv lieten zien. Maar dat beeld heeft niemand vastgelegd. Dus moest ik het weer oproepen.

Mijn tekening is geen abstractie. Het was echt zo.

Rond dat beeld is het boek opgebouwd.

Strips wekken de suggestie dat de tijd verstrijkt, terwijl bij strips in feite de enige ontwikkeling in de ruimte plaatsvindt. In dat opzicht is het medium bij uitstek geschikt om zo'n moment weer te geven waarop de tijd stilstaat.

Je bent aan het boek begonnen toen het in de VS 'not done' was om dit soort dingen te vertellen. En toen je de laatste platen tekende, waren de Democraten wakker geworden vanwege de verkiezingen en waren we drie jaar verder...

In het begin van het boek ziet iedereen er ingeslapen en warrig uit..
... Tegenwoordig zijn ze nog net zo apathisch. Maar nu lijkt het het alsof ze de haargel hebben ontdekt. Hun kapsels zien er beter uit, dat is alles.
Maar ik heb er niet om gevraagd de waakhond te mogen spelen die de mensen wakker blaft. De waarheid is dat niemand anders op de winkel paste.

Zie je eigenlijk nog interessante dingen bij de hedendaagse krantenstrips of bij de cartoons uit de "New Yorker"? Of zijn er alleen in de underground nog oorspronkelijke geluiden te horen?

The underground has come overground now! It sells!
same in France!
Mutts is great.
Anyway, the litterary audience is involved in comic books nowadays. those people who burned us, now, they revere our work.
same in France.
And even for children. they see us as a gateway exit from the video games.

over de "New Yorker": De "New Yorker" is geen slecht blad. Zij waren het die het nieuws over de martelingen in Abu Ghraïb brachten.

over Frankrijk:

Maar als de Fransen niet van Amerika houden, dan snap ik niet waarom ze toch massaal naar de bioscoop rennen om te kijken naar 'Shrek' en 'Spiderman'.

Wat me aanspreekt bij Parijs, is het zelfde als bij New York: het cosmopolitische. Want wie zijn mijn vrienden in Parijs? Mattotti, een Italiaan, Muñoz, een Argentijn, Arabieren, Afrikanen. Ik ben gek op het Xe arrondissement.

Ik weet niet of er veel antisemitisme bestaat in Frankrijk. Ik heb er nooit iets van gemerkt.

Maar er wordt wel op een vreemde manier aangekeken tegen joden, Amerikanen, Israëli's

Het spijt me als het racistisch klinkt, maar om dat uit te leggen moet ik onderscheid maken tussen Fransen met een Arabische achtergrond en de anderen.

.. Die anderen hebben volgens my nog steeds niet hun schuldgevoel over de Tweede Wereldoorlog verwerkt.

Bij de Arabieren ligt dat anders. Ik bedoel, zij hebben er nooit om gevraagd om Israël pal voor hun neus te krijgen.

Misschien dat zij daarom een gerechtvaardigde woede koesteren. Als ze in '47 naar my hadden geluisterd, woonden de joden nu in Berlijn en zaten de Duitsers in het Midden-Oosten.

Maar goed, het nationalisme heeft nu meer weg van een dinosaurus dan van een ideologie. Ik moet zeggen dat ik religie nog gevaarlijker vind.

I hate muslims but I also hate jews who identify themselves as jews.

"Nationalism is a dinosaur of an idea. only religion is worst."

Ashcroft and Bin Laden have a lot in common. They don't give a shit about this planet.

Joann Sfar Paris, le 31/07/2004

Het goede nieuws bij dit alles is dat hij me zei dat hij zich weer aan de strip gaat wijden.

I got a couple of ideas.

En bij het afscheid vroeg hij me wat ik in de vakantie ging doen. Hij vroeg me of ik in New York zou blijven. Daar moest ik om lachen.

Manu Larcenet:

Zullen we de behandeling maar stoppen?

Hij lijkt in veel opzichten op zijn maatje Lewis Trondheim. Hij is dwars, eenzelvig, veelzijdig, buitengewoon productief en hij heeft een hekel aan interviews. Eén belangrijk verschil: Manu Larcenet (1969) tekent wél realistische strips. Het eerste deel van zijn De dagelijkse worsteling **- afgelopen januari winnaar van de prestigieuze albumprijs van het stripfestival in Angoulême - verschijnt dit najaar in het Nederlands.**

Dagelijkse worsteling deel 1

'Als u nu, na acht jaar therapie, mijn huidige staat zou moeten omschrijven. Hoe zou u dat dan doen?'

'Nou, als therapeut waak ik er natuurlijk voor om mijn patiënten tot hun problemen te reduceren. Maar ik zou zeggen . Naar mijn mening vertoont u obsessief gedrag en lijdt u aan verschillende neuroses '

De psychiater van de hoofdpersoon van *De dagelijkse worsteling* draait er niet omheen. Misschien is het niet het beste moment om de therapie te stoppen. Toch blijft hoofdpersoon Marco Louis bij zijn besluit. Hij gaat breken met zijn oude gewoontes. Na de zoveelste buitenlandse reportage als fotograaf neemt hij een sabbatical van onbepaalde tijd. Hij verruilt de grotestadshectiek van Parijs voor de rust van een vrijstaand huisje op het platteland. En hij stopt met therapie.

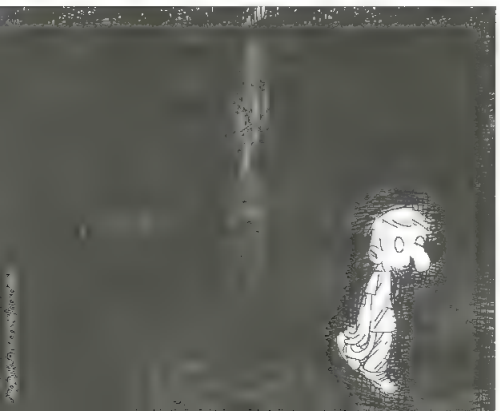

Hangneuzen

Marco Louis goot zijn leven op de schop. Zware kost? Nou nee. Want stripmaker Manu Larcenet geeft Marco's beslommeringen opmerkelijk luchtig weer. Zijn personages zijn monter rondstappende strippoppetjes, met keine beentjes en vrolijke grote hangneuzen. Alleen al hun overdreven motoriek brengt een glimlach op de lippen. De sfeer in *De dagelijkse worsteling* doet wat dat betreft denken aan de opgewekte, dromerige strips over Ragebol. Niet voor niets ziet Larcenets hoofdpersoon op de schutbladen vissen door de lucht zweven zoals Ragebol dat al eerder deed in de stripklassieker *De droom van de walvis*. Pas later in zijn boek wisselt Larcenet van stijl. Dan maken zijn losse groteneuzentekeningen plaats voor korte, grauwe flitsen uit het leven van alledag. Autowegen, landschappen, lichamen, koppen… Dan wordt duidelijk dat het Larcenet wel degelijk menens is.

Punk

De luchtig verpakte ernst van *De dagelijkse worsteling* is terug te voeren tot de artistieke loopbaan van de auteur. Manu Larcenet groeit op in de Parijse voorstad Vélizy en tekent naar eigen zeggen al vanaf zijn twaalfde elke dag minstens één strippagina vol. De jonge Manu is eenzelvig, onrustig, op het hyperactieve af. Meer dan een dag lang aan één stripplaat werken vindt hij tot op de dag van vandaag 'ondraaglijk'. Zijn grote voorbeelden zijn de tekenaars uit het vrolijke weekblad *Robbedoes*. De klassieke Franco-Belgische strip. Toch stuurt hij zijn strips niet als zoveel andere stripmakers in spé vol goede moed naar de *Robbedoes*-redactie in Brussel. De jonge Larcenet heeft andere dromen. Want tekenen en strips maken is leuk, maar muziek maken is pas écht interessant. Punkbands als The Clash, Bétuner Noir en Bad Religion grijpen de Parijse tiener bij de keel. *Angry young* Larcenet grijpt zijn gitaar en begint met wat schoolvrienden een punkbandje. Onder de naam Zobi zullen zij de wereld gaan ver-

overen. Het duurt alleen even voordat de wereld dat zelf in de gaten krijgt. Tegen die tijd heeft Larcenet het ouderlijk huis in de Parijse voorstad verruild voor de kraakscene. 'Ik walgde van alles en iedereen,' herinnert Larcenet zich. 'Ik kon de wereld totaal niet begrijpen. Kunst was een middel om te overleven.' Des te dramatischer is het als het binnen Zobi begint te rommelen. De gezworen punks van weleer kunnen elkaar op een gegeven moment niet meer luchten of zien. Op zijn vijfentwintigste kapt Larcenet ermee. De band, het krakersmilieu, hij heeft er genoeg van. 'Ik zat aan de grond. Alles waar ik me voor had ingezet had nergens toe geleid. Ik voelde me verschrikkelijk eenzaam.'

Rauw

Toch is dan nog niet alles verloren. Al die jaren in de punkscene is Larcenet blijven tekenen. Hij stort zich er met hernieuwde energie op en krijgt de redactie van het Franse stripblad *Fluide glacial* - waar ook tekenaars als Blutch, Dupuy-Berberian en François Boucq hun carrière zijn begonnen - zo ver dat ze zijn werk gaan plaatsen. Helemaal vanzelf gaat dat niet. Larcenet heeft dan zes maanden lang de *Fluide*-redactie bestookt met kopietjes van eigen werk. Zijn oude *Robbedoes*-stijl heeft inmiddels een flinke dosis punkchaos ondergaan. Rauwe humoristen als F'Murr en Vuillemin hebben de plaats ingenomen van Franquin, Lambil en co. Voor *Fluide glacial* maakt Larcenet korte, satirische strips. In 1996 verschijnen deze gebundeld onder de titel *Soyons fous (Laten we eens gek doen)*. 'Het was mijn eerste album,' schrijft Larcenet op zijn website. 'Dat voelde als mijn eerste vriendinnetje, maar dan beter.' Helemaal gelukkig is hij er achteraf echter niet mee. 'Bij *Fluide glacial* waren ze de eersten die mijn werk wilden publiceren. Daar ben ik ze dankbaar voor. Maar daarna heb ik wel tien jaar nodig gehad om hun stijltje weer af te leren.'

Kosmonauten

Na *Soyons fous* gaat het hard, heel hard. In de tien jaar die op dit boekdebuut volgen, tekent Larcenet maar liefst dertig andere strip boeken bij elkaar. Drie delen *Het leven is lijden*, twee delen *Pedro de neusbeer*, verder een hele berg titels die hier te lande waarschijnlijk onvertaald zullen blijven. Vier jaar na Larcenets entree bij *Fluide glacial* vindt een belangrijk keerpunt plaats. Dan begint hij een serie op scenario van zijn geestverwant Lewis Trondheim, *Les cosmonautes du futur (De kosmonauten van de toekomst)*. De samenwerking bevalt goed. 'Werken met Lewis is voor mij puur genot. Hij is een geweldig tekenaar. Bovendien heeft hij, net als ik, de reputatie moeilijk in de omgang te zijn. Terwijl hij eigenlijk alleen maar heel alert is en hoge eisen stelt. Zo had hij iets geschreven over de kosmonauten die terugkeren in een totaal verwoeste stad. Dat zou ik uit mezelf nooit hebben getekend, dat zou ik niet aangedurfd hebben. Maar nu moest ik wel. Dat zijn typisch dingen waar je als stripmaker van groeit.' En het is Trondheim die Larcenet introduceert bij uitgeverij Dargaud - de latere Franse uitgever van *De dagelijkse worsteling* - en hem vraagt mee te tekenen aan het monsterfantasyproject *Donjon*. Larcenet wordt de vaste tekenaar van de subserie *Donjon Parade*, waarvan dit najaar het eerste deel in het Nederlands verschijnt. Het is de overgang van Larcenet als broodtekenaar naar een meer ontspannen professionele status.

Platteland

Dat is het moment waarop de stripmaker besluit Parijs achter zich te laten. Hij volgt zijn vriendin, die dierenarts is, naar het platteland bij Lyon. Een hele overgang voor de punk van weleer. Net als de reportage die uitgerekend het Franse vrouwenblad *Elle* aan hem wijdt als trendy 'nieuwe plattelandsbewoner'. Aan *Elle* vertrouwt hij toe: 'Nog voordat ik de dozen in ons nieuwe huis had uitgepakt, had ik mijn telefoon, modem en computer al aangesloten.' Zijn grootste angst in die tijd? Dat mensen hem na de verhuizing naar het verre platteland niet meer zouden bellen. Van Trondheim heeft hij inmiddels geleerd alles wat hem persoonlijk bezighoudt in creatief materiaal om te zetten. Dus zijn Larcenets angsten als nieuwe plattelandsbewoner als gags terug te lezen in zijn stripserie *Le retour à la terre (Terug naar de aarde)*.

Intiem

En ook de lezer van *De dagelijkse worsteling* zal inmiddels in Larcenets verhaal heel wat bekends zijn tegengekomen. Zoals daar zijn: de verhuizing naar het platteland, de Parijse voorsteden, de initialen van de hoofdpersoon Marco Louis, het dierenartsvriendinnetje. En niet te vergeten: de psychiatrische sessies. Veertien jaar lang lag Manu Larcenet drie keer per week bij de psychoanalyticus op de divan. Om zijn angstaanvallen en onvrede met de wereld te bezwe-

Angst

Vier delen moet *De dagelijkse worsteling* uiteindelijk gaan tellen. Daarmee wordt het nog een lang opend project. Want Manu Larcenet voelt zich overvallen door het succes. Na de prijs voor de beste strip in Angoulême vlogen de lofuitingen hem om de oren. Tekenend is de reactie van schrijver criticus Frédéric Beigbeder - hier vooral bekend van zijn satire op de reclamebizz *€ 14,99* - in het tijdschrift *Voici*: 'Toen ik deze wonderlijke strip dichtsloeg, zei ik tegen mezelf dat het lang geleden was dat ik zo'n goed boek had gelezen. Tegelijkertijd grappig, diepgaand en vol rake observaties. Dus de beste roman van dit moment is een stripboek. Ik zei tegen mezelf dat iemand dat maar eens in een publicatie met een hoge oplage moest opschrijven. Bij deze.' Bevredigend, maar ook beangstigend, noemt Larcenet het gejuich. Zo dreigt de derde *Dagelijkse worsteling* autobiografischer te worden dan de auteur eigenlijk zou willen ..

Invloeden

Op zijn Franstalige website stipt Manu Larcenet enkele stripmakers aan die hem hebben beïnvloed. In zijn ideale stripcollectie komen de volgende titels in ieder geval voor.

Lambil & Cauvin: De Blauwbloezen: El padre (Dupuis, 1984)

'Ja, ik weet het. Deze strip is niet echt recent en de tekeningen en het verhaal zijn niet echt vernieuwend. Maar toch… is dat precies wat ik waardeer aan dit boek! Een strip die zich niet groter voor doet dan hij is. Toegankelijk voor iedereen. Ook hoop ik ook zoiets leesbaars en grappigs te maken. Dit zijn auteurs die hun jonge lezers serieus nemen en een eerlijke en oprechte strip voorschotelen. Geen gewichtigdoenerij, overdreven gedoe, of dubbele bodems. Gewoon puur avontuur.

Mattotti & Piersanti: Stigmates (Le Seuil, 1998)

'Toen ik dit boek las, voelde ik me heel klein. Dit is het soort boek dat je binnen twee seconden met beide benen op de grond zet. Het is mooi én leesbaar, een combinatie die helaas nogal zeldzaam is. Bij alle visuele overdaad zou je bijna vergeten dat het eerst en vooral bedoeld is als verhaal. En toch… is het geslaagd. Dit boek is echt een voorbeeld voor me.'

Yann & Conrad: De Onnoembaren: Gele geschiedenis (Den Gulden Engel, 1986)

'Toen deze strip uitkwam, was ik onder de indruk. Hij is grappig en wreed. En bovendien die tekeningen! Het was voor het eerst dat ik zo in uitbundige tekenaar zag. Tot op de dag van vandaag ben ik onder de indruk van die tekeningen.

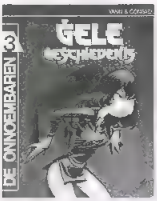

Vuillemin & Gourio: Hitler = SS (Loempia, 1990)

Nog een strip die indruk op me heeft gemaakt. Niet vanwege de idiote polemiek in de pers toen hij verscheen. Nee, vooral omdat het gewoon een enorm gelaagd humoristisch stripboek is. Mensen vergeten vaak om Vuillemin te noemen als een van de grote tekenaars, omdat hij vooral bekend is door zijn "vuile grappen". Ik vind dat hij heeft geëxperimenteerd met buitengewoon indrukwekkende grafische dingen. Bovendien is het lachwekkend om taboes op zo'n intelligente manier te doorbreken. Dan blijkt wie er echt goed zijn.'

ren. Het is de enige waar gebeurde scène in het boek, zegt hij. 'Ik moet er nog steeds erg om lachen.' Maar aan echte autobiografie zal hij zich niet meer bezondigen. Hij heeft wel enkele autobiostrips op zijn naam staan, zoals *Presque (Bijna)*, over zijn militaire dienst, of *L'artiste de la famille (De kunstenaar van de familie)*. Ze zijn te openhartig, hij heeft er spijt van. Of, zoals hij op zijn website schrijft: 'zodra je over intieme dingen vertelt, wanneer je ze voor anderen vastlegt, nou, dan zijn ze dus niet intiem meer.'

Nabij

In het tweede, deze zomer in het Frans verschenen deel van *De dagelijkse worsteling* staat een mooi voorbeeld van waar Larcenet wél op uit is. Een oudere man blijkt er aan de ziekte van Alzheimer te lijden. Dat levert twee overtuigende, bijzonder aangrijpende scènes op. Het lijkt bijna onvermijdelijk dat Larcenet van nabij met de ziekte te maken heeft gehad. Toch is dat niet zo. 'Ik had een reportage op tv gezien,' zegt de auteur. 'Die mensen raakten steeds meer de kluts kwijt. Het was totaal beklemmend. Maar dus niet autobiografisch.' Met *De dagelijkse worsteling* wil Larcenet niet getuigen van zijn eigen ervaringen. Liever gaat hij ervan uit dat iedereen in wezen dezelfde zorgen, dezelfde angsten heeft. Ziekte, wroeging, verval, eenzaamheid… De opzet van zijn boek doet hem daarom nog het meest denken aan wat zijn psychiater aan het begin van de behandeling tegen hem zei. 'Stel je voor dat je je op een vlakte bevindt en er een groot rotsblok voor je ligt. Nu sta je er met je neus bovenop. De behandeling zal de rots niet vernietigen. Maar zij kan je wel helpen afstand te nemen, hem beter te zien en leren er omheen te lopen.'

Toon Dolmen

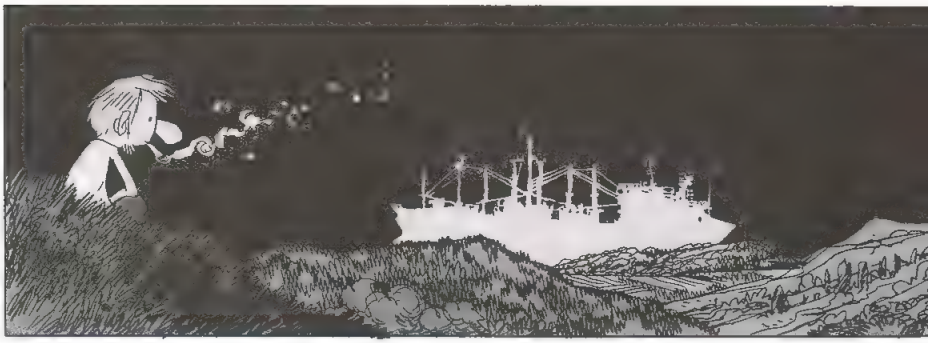

Dagelijkse worsteling deel 1

Bronnen

ABS: Larcenet. Ego mais pas trop. In: Artscore, mei 2003
P. Dharréville. Larcenet, grand éveillé de la commun. In: L'Humanité, 19 juni 2004
Y.M. Labé. Le doute créatif de Manu Larcenet. In: Le Monde, 16 juli 2004
É. Libiot: Larcenet en (six) cases. In: L'Express, 10 mei 2004
C. Ono-Dit-Biot: L'esprit bourgeois bat la campagne. In: Elle, mei 2003
R. Robert. La guerre d'un juste. In: Les Inrocktibles, juni 2004
G. Vida. Larcenet auteur pas clown! In: La lettre de Dargaud, 1, 2000

Website

Manu Larcenet: http://larcenet.free.fr

Het avontuur van alledag

Dat talent alleen geen garantie is voor hoge oplagen, bewijst de carrière van Jean-Claude Denis. Hoewel deze Fransman (1951) jarenlang het ene na het andere fraaie stripalbum maakt, blijft hij voor veel striplezers een onbekende auteur. Veel van zijn boeken brengen het niet eens tot een Nederlandse vertaling. Ook in eigen land blijft het grote succes uit. Pas met de publicatie van een album in de collectie Vrije Vlucht van Dupuis, nu twee jaar geleden, weet Denis een groter publiek aan zich te binden. *Die maanden in Amélie* **betekent een verdiende doorbraak. Afgelopen voorjaar volgde zijn tweede album in die reeks:** *Schoonheid thuisbezorgd.*

Schoonheid thuisbezorgd

In het Frans zijn je albums uitgegeven door Casterman, Futuropolis en Albin Michel. Die maanden in Amélie is je eerste uitgave bij Dupuis. Heeft Dupuis jou benaderd om voor hen te werken?

„Nee, ik ben zelf naar ze toegegaan. Ik dacht dat dat project beter in hun collectie Vrije Vlucht zou passen dan bij Casterman. Bij Casterman zit ik in feite vast aan *Luc Leroi*. Casterman heeft alleen werk van mij uitgegeven rondom dat personage (in het Nederlands zijn dat *De Japanse blondine* en *De glansrol van een gek*, red.). Mijn losse verhalen, buiten Luc Leroi om, zijn de laatste jaren steeds uitgebracht door Albin Michel, maar ik wist dat ze in dit verhaal niet echt geïnteresseerd zouden zijn. Albin Michel publiceert strips voor in haar eigen maandblad *L'echo des savanes* en de sfeer van *Die maanden in Amélie* past niet in dat blad. Zonder tijdschriftpublicatie brengt een album bij Albin Michel niet genoeg op om van te leven. Ik moest dus op zoek naar een andere mogelijkheid en Dupuis heeft met de Collectie Vrije Vlucht een reeks in huis, die hoog in aanzien staat en waarin al veel auteurs goed werk hebben uitgebracht."

En die goed verkoopt.

„Ja, al is het de uitgever daar volgens mij niet om begonnen De reeks is opgezet om auteurs de mogelijkheid te bieden met oorspronkelijk werk de eigen grenzen te verkennen. Het is pas sinds *Het uitstel* van Gibrat, dat meerdere delen uit die reeks ook grote verkoopsuccessen zijn geworden. Voor mij persoonlijk is *Die maanden in Amélie* ook een succes. Het verkoopt zelfs beter dan mijn albums over *Luc Leroi* en dat had ik niet gedacht. Voor een deel is dat te verklaren, doordat de collectie Vrije Vlucht zowel het traditionele strippubliek aan zich weet te binden als een veel jonger publiek. Eerst verschenen er albums in van gevestigde namen als Cosey en Hermann en nu ook van vernieuwers als Blain en David B. Eigenlijk heerst de geest van Casterman van twintig jaar geleden nu bij Dupuis. Misschien heeft die verandering ook iets te maken met de schaalvergroting van Casterman, dat tegenwoordig nog maar een klein onderdeel is van een grote Europese onderneming. Ik vind dat een heel onaangename ontwikkeling. Casterman is overgenomen door Flammarion en Flammarion inmiddels weer door het Italiaanse Risolli. De mensen die het dan voor het zeggen krijgen, kijken vooral naar geld en willen bijvoorbeeld alleen nog maar boeken uitgeven van auteurs die zeer hoge oplagen verkopen. Het aanbod verschraalt daardoor."

Wat betekent dat voor Luc Leroi?

„Ik ben niet van plan om met *Luc Leroi* te verhuizen naar een andere uitgever, maar ik weet eerlijk gezegd niet of Casterman op dit moment nog interesse heeft om er een nieuw album van uit te geven. Zelf wil ik er graag mee doorgaan."

Luc Leroi *heeft alles in zich om een groot publiek aan te spreken, maar dat is nooit gebeurd.*

„De serie is misschien verkeerd van start gegaan. Ik ben met *Luc Leroi* begonnen met korte verhalen in zwart-wit en op een wat kleiner formaat. Voor de beginnende auteur die ik toen was, was dat prima, maar zoiets spreekt een groot publiek niet aan."

Hoe is Schoonheid thuisbezorgd *ontstaan?*

„In de maanden na het voltooien van *Die maanden in Amélie* had ik als het ware de muziek van dat album nog in m'n hoofd zitten. In dat album heb ik gebruik gemaakt van een voice-over; van een personage dat zichzelf in tekstballokken becommentarieert terwijl je hem tegelijkertijd in de plaatjes iets ziet doen. Dat geeft mogelijkheden die je als verteller niet hebt wanneer je alleen dialogen gebruikt. In de verhalen van *Luc Leroi* doe ik dat vrijwel nooit. Ik dacht ook niet dat het goed zou werken. In films heb ik er zelfs vaak een hekel aan. Maar na *Die maanden in Amélie* bleef die techniek door m'n hoofd spoken en uiteindelijk heb ik er ook voor *Schoonheid thuisbezorgd* gebruik van gemaakt. Wel heb ik geprobeerd de lezer dichter bij de personages uit de strip te brengen door op allerlei manieren de afstand te verkleinen. Daarom speelt *Schoonheid thuisbezorgd* zich af op minder verschillende locaties en kent het verhaal nog maar drie hoofdpersonen. Zo kan de lezer zich beter op die personages concentreren en hen beter leren kennen. Ook de decors in *Schoonheid thuisbezorgd* zijn erop gericht de nadruk op de personages te leggen.

Zo spelen veel scènes zich af in kleine ruimtes, zoals in een rijdende auto, waar weinig de aandacht van de lezer kan afleiden van de handeling en de gesprekken van de hoofdpersonen."

De meeste van jouw verhalen spelen zich af in het heden en in Frankrijk.

„Toch heb ik wel enkele stripalbums gemaakt die zich elders afspelen, zoals in Brazilië of Thailand. Maar het is waar dat mijn verhalen zich meestal afspelen in een omgeving die ik ken, dus in Frankrijk. Ik zou er moeite mee hebben een verhaal te schrijven over, bijvoorbeeld, Nederlanders, want ik weet niet hoe ze praten, hoe ze denken, wat hen bezighoudt. Misschien verklaart dat ook wel waarom veel van mijn werk niet is vertaald. Het is erg Frans, bijvoorbeeld in de gewoonten van de personages, de manier waarop men praat en ga zo maar door."

Schoonheid thuisbezorgd

In je strips beschrijf je niet zozeer wat je om je heen ziet, maar lever je er tussen de regels ook commentaar op.

„De meeste van mijn strips gaan over personages, die niet echt hun plaats hebben gevonden in de hedendaagse maatschappij. Aan de oppervlakte lijkt alles meestal vrij normaal. Mijn verhalen hebben op het eerste gezicht een vriendelijke uitstraling. Ze lijken op strips, die op het grote publiek zijn gericht, haha. Maar onderhuids speelt er van alles. Ik houd niet van al te rechtlijnige personages. Ik vind het veel interessanter te schrijven over personages, die op de een of andere manier kwetsbaar zijn."

De humor in je verhalen is vaak cynisch of zelfs fatalistisch.

„Cynisch niet, maar fatalistisch wel. In die zin dat de angst voor relaties in veel van mijn verhalen een motief is. Ik denk dat de relaties die tussen mensen bestaan het grootste avontuur vormen dat je als mens kunt beleven. Ik schrijf dan ook geen rechttoe-rechtaan avonturenverhalen. Ik heb vrij veel gereisd, maar heb weinig behoefte om daar in mijn strips verslag van te doen. Het avontuur waar ik zelf beter mee bekend ben, is het avontuur van de fragiele relatie. Passie is iets dat op allerlei heftige manieren tot uitdrukking komt, ook gewelddadig, en dat biedt veel meer mogelijkheden voor het vertellen van verhalen. Neem de duizelingen of zelfs de verdwazing, die de liefde kan veroorzaken. Daar kan geen avonturenverhaal tegenop. Er zijn mensen die de liefde meteen associëren met het geluk. Zo ben ik niet. Emoties leiden niet tot geluk, maar emoties maken dat we leven. En af en toe beleven we momenten van geluk. Neem de hoofdpersoon van *Schoonheid thuisbezorgd*. Hij ziet een vrouw langslopen op straat en is op slag verliefd. Het verhaal gaat over de relatie, die ze daarna met elkaar krijgen. Ik beschrijf dat allemaal koeltjes, wat wil zeggen dat ik nergens met zoveel woorden zeg dat hij verliefd is. Ik laat het zien. Hij denkt rare dingen, begaat enkele blunders, ziet haar gezicht overal. Het is interessant hoe hij daarmee omgaat. Het zegt veel over het verschil tussen mannen en vrouwen. Hoewel ik besef dat het een gemeenplaats is, zijn vrouwen in het algemeen meer geneigd zich te laten leiden door hun gevoelens. Als mannen kunnen wij daar nogal eens commentaar op hebben in de trant van, ze voelen iets en, hop, daar gaan ze weer. Maar aan de andere kant zijn die gevoelens wel echt en zijn vrouwen veel sneller bereid hun emoties tot op de bodem te verkennen. Mannen wantrouwen hun gevoel meer en durven daar minder snel aan toe te geven."

Is dat niet cultureel bepaald?

„Gedeeltelijk wel. Het is een waarheid, die misschien niet in alle landen of in alle tijdperken evenveel van toepassing is, maar wel het Frankrijk van de laatste decennia. Dat is overigens aan het veranderen. Langzamerhand komt het er bij mannen meer in, aan hun gevoelens toe te geven, maar nu zijn het de vrouwen die daar nog niet aan toe zijn, haha. Neem het macho-gedrag, dat vroeger een mannelijk rolmodel was. Vrouwen hebben zich daar tegen afgezet, maar tegelijkertijd zit het nog wel in het verwachtingspatroon van veel vrouwen dat een man macho-kantjes moet hebben. Dat zijn complexe maatschappelijke ontwikkelingen, die vele jaren duren. Het is een onuitputtelijke bron voor verhalen."

Weet je al waar je volgende album over zal gaan?

„Nee, een striproman zoals *Schoonheid thuisbezorgd* kost me al met al twee jaar. Als ik zo'n project af heb, las ik altijd een pauze in van enkele maanden; dan weet ik even niet meer wat ik moet tekenen. Gelukkig kan ik me voorlopig op de muziek storten. Ik ben bezig samen met Charles Berbérian (een van de auteurs van *Meneer Johan*, red.) een cd op te nemen. We zijn daar al twee jaar geleden aan begonnen en het nadert nu z'n einde. Ik speel gitaar en we componeren en zingen allebei. Het kost veel tijd, maar dat zien we vooral als vrije tijd."

Paul van Gremberghen

Schoonheid thuisbezorgd

Conz

'Heel blij' is de 27-jarige Conz (pseudoniem voor Constantijn van Cauwenberge) met zijn eersteling. En waarom ook niet? Zijn debuutalbum *Toen ik nog baas van de wereld was* is lovend ontvangen. Het album bundelt vijf verhalen over zijn jeugd in de binnenstad van Leuven. Het eerste maakte hij alweer enkele jaren terug.

"De laatste jaren ben ik anders gaan tekenen. Alleen over de tekenstijl van het meeste recente verhaal in het album, het vierde, ben ik tevreden. De overige verhalen zou ik nu anders gemaakt hebben Maar over mijn scenario's ben ik wel tevreden gebleven."

Zijn vroegere tekenstijl omschrijft Conz als 'gekrabbel'. "Ik probeerde een soort klarelijnstijl uit met viltstift. Voor mijn illustratiewerk werkte ik met een zogeheten penseelstift, dat is een penseel dat je niet steeds in de inkt hoeft te dopen omdat er inktpatronen in zitten. Goed dus voor luie mensen als ik. Het resultaat beviel me veel beter. Daarom ben ik die techniek ook bij mijn strips gaan toepassen."

Conz tekent al sinds jonge leeftijd strips. Hij doorliep de kunsthumaniora (een middelbare school met veel aandacht voor kunston derwijs). Vervolgens ging hij naar het Sint Lukas (de kunstacademie) om door te studeren. "Daar heb ik aanvankelijk de afstudeerrichting tekenfilm gekozen. Strip was toen nog geen studierichting en animatie kwam er nu eenmaal het dichtst in de buurt. Toen die mogelijkheid er gedurende mijn studie wel kwam, ben ik overgestapt."

Als kind had hij al een droom: striptekenaar worden. "Nu ja, na mijn astronaut-fase dan. Ik zat altijd al te tekenen. Mijn eerste strippagina hangt nog steeds aan de muur. Ik las enorm veel: *Kuifje, Lucky Luke, Johan en Pieterwiet, Katamarom* – ja, ongelooflijk hè en *Suske en Wiske* waren destijds mijn favorieten. Daarnaast was ik totaal geobsedeerd door alles wat met ridders en ruimteschepen te maken had. Al die invloeden kun je nu nog terugvinden in mijn werk, zowel in mijn tekenstijl als in de onderwerpkeuze."

Hoewel hij al jaren stripjes maakte, was het allemaal 'dikke crap' totdat hij klaar was met studeren aan het Sint Lukas. "De opdrachten op school waren minder spontaan. Pas nadat al het moeten wegviel, ben ik vol passie gaan tekenen. Eigenlijk heb ik meer geleerd sinds ik van school af ben, dan toen ik er nog op zat. De opleiding was überhaupt heel chaotisch. Dat kwam ook doordat ik tot de eerste lichting studenten behoorde van een nieuwe afstudeerrichting. Wij waren eigenlijk proefkonijnen. We waren hoofdzakelijk aan het lanterfanten en aan het discussiëren."

Toen ik nog baas van de wereld was is sterk autobiografisch gekleurd. "Op Sint Lukas kreeg ik les van Jan Bucquoy. Hij leerde me dat als je even geen idee hebt voor een verhaal, je een eigen herinnering als uitgangspunt moet nemen waarbij je net zo veel kunt liegen als je wilt. Die tip heb ik ter harte genomen. De basiselementen van de verhalen in mijn album zijn allemaal waargebeurd, maar er is veel bij verzonnen. Personages of gebeurtenissen zijn toegevoegd of weggelaten. Op die manier kun je beter benadrukken wat je wilt overbrengen. Neem het verhaal van het huis dat ik heb laten afbranden. In werkelijkheid was het niet meer dan een vuilcontainer. Als je dat vertelt, is het een saai verhaal. Maar op mij als kind maakte het enorm veel indruk, ging het echt om een enorm vuurmonster. Dat gevoel wilde ik overbrengen. Daarbij is af en toe wat verdichting noodzakelijk."

Veel van Conz' studiegenoten kozen ervoor autobiografisch te gaan werken. "We waren gek van het werk van Chester Brown, Daniel Clowes en Joe Matt. Zoiets wilden wij ook. Axel Jacobs zat in mijn jaar, en in het jaar na ons Guido Devadder, Olivier Schrauwen en Stijn Gisquière. Als ik zelf verhalen probeerde te verzinnen, stonden die me nooit aan. Daarom koos ik voor anekdotes uit mijn kindertijd. Zo zijn de verhalen voor *Toen ik nog baas van de wereld was* ontstaan."

Samen met zijn studiegenoten wilde Conz een eigen blad maken. Een van hun leraren, Johan Stuyck, liep op dat zelfde moment rond met het idee een stripblad te beginnen. Ze kwamen samen en zo ontstond het onlangs ter ziele gegane magazine *Ink*, waarbij Conz hoorde tot de vaste stal tekenaars. "Maar na een tijdje maakte ik steeds minder strips voor *Ink*, omdat ik veel tijd stak in mijn illustratieopdrachten."

Toen ik nog Baas van de Wereld was

Inmiddels werkt hij aan een scenario voor een nieuwe strip van 'tenminste' 150 pagina's. "Het wordt niet autobiografisch, maar een liefdesverhaal in de vorm van een roadmovie. Het gaat over iemand die zijn jeugdliefde gaat opzoeken. Voor het eerst ben ik tevreden over een verhaal dat ik helemaal zelf verzonnen heb. Nu *Ink* niet meer bestaat, is het moeilijk het voorgepubliceerd te krijgen. Ik moet dus proberen een uitgever te vinden die het rechtstreeks in album wil uitbrengen. Dat is moeilijk. In Vlaanderen zijn er niet veel kansen voor stripmakers als ik. Daarom ga ik ook in Frankrijk leuren."

Uiteindelijk moet hem dat geld, roem, macht en vrouwen opleveren, grapt Conz. "Want mijn ambitie is om door te breken met mijn werk. Ik wil kunnen leven van wat ik doe en dat kan niet van stripalbums in oplages van een paar honderd exemplaren."

Hans van Soest

Een pagina uit het album waar Conz op dit moment aan werkt.

Prikbord

De Stripschapsprijs gaat dit jaar naar Mark Retera. De sympathieke maker van *Dirkjan*, dagelijks in een tiental regionale kranten, krijgt de prijs voor het aanhoudend hoge niveau dat hij haalt met zijn strips vol absurdistische sulligheid, geplette kabouters en sadistische leraren. Begonnen in het Nijmeegse studentenmilieu, groeide *Dirkjan* uit tot een van de populairste strips van Nederland. Hulde!

En de **Bulletje en Boonestaak Schaal** (een prijs voor oude rotten die hun carrière inmiddels beëindigd hebben) gaat dit jaar naar Nico van Dam (*Woep en Wap*). Bert Bus (o.a. *Olaf Noord, Archie de man van staal, Stef Ardoba* en *Malorix*) en Harry Balm (vooral bekend als tekenaar en vormgever van het weekblad *Donald Duck*). Alledrie begonnen zij hun carrière op de tekenstudio van toenmalig *Sjors en Sjimmie*-tekenaar Frans Piët.

En dan is er nog de **P. Hans Frankfurther-prijs** (voorheen de stripschapspenning voor bijzondere verdiensten). Die gaat dit jaar naar Jan Joosse van Biblion, de organisatie die boeken (en dus ook strips) recenseert voor Nederlandse bibliotheken. *HvS*

Mark Retera

Umberto Eco heeft een nieuwe roman geschreven. Dat is op zich interessant, maar het zou het vermelden in *Zozolala* niet waard zijn, ware het niet dat het gaat om een geïllustreerde roman. In *De mysterieuze vlam van koningin Loanna* verliest Giambattista Bodoni na een beroerte zijn geheugen. Hij keert terug naar het huis waar hij is opgegroeid en reconstrueert er zijn leven door te luisteren naar oude grammofoonplaten en de strips te lezen die hij als kind las. De roman van Eco is met plaatjes uit deze strips geïllustreerd.

De mysterieuze vlam van koningin Loanna verschijnt in januari 2005 bij uitgeverij Prometheus en gaat ca. € 22,50 (paperback) of € 30,00 (gebonden) kosten. *HP*

In het drieluik *De fotograaf* volgt Emmanuel Guibert de fotograaf Didier Lefèvre op reportage in het Afghanistan van eind jaren tachtig. Een dialoog tussen strip en fotografie die een extra dimensie krijgt in het fotoboek dat Lefèvre over diezelfde reis publiceerde: **Voyages en Afghanistan: Le pays des citrons doux et des oranges amères** (Éd. Ouest-France; ISBN 2737333393; E 30,00). Voor dit boek tekende Guibert een voorwoord. De liefhebber kan tevens uitkijken naar het boekje **Les photos du photographe** dat de Franse stripwinkelver-

In Memoriam François Craenhals
(1926-2004)

Op 2 augustus is de schepper van onder andere *De koene ridder* overleden. François Craenhals begon zijn carrière als illustrator. Zijn eerste strip maakte hij eind jaren '40 voor *Le soir illustrée*. Later maakte hij de serie *Karan* voor *Heroic Album*. In 1952 begon hij te werken voor het weekblad *Tintin/Kuifje*. Daarvoor startte hij na enkele verhalen van *Renaat en Christiane* zijn later klassiek geworden reeks *Pom en Teddy*.

In 1964 illustreerde hij de kinderboeken van George Chaulet: *De 4 helden*. Craenhals zou het concept omwerken tot strip. Uiteindelijk zou hij er meer dan veertig verhalen van maken. In de zelfde periode dat hij begon met zijn succesreeks *De 4 helden*, stopte hij *Pom en Teddy* om te beginnen aan zijn ridderstrip: *De koene ridder* Het zou uiteindelijk zijn meest bekende serie worden.

Behalve voor *Tintin/Kuifje*, maakte Craenhals (onder andere onder het pseudoniem F. Hal) nog strips voor de bladen *Petits Belges* en *Zonneland* en de krant *La Libre Belgique*

Intussen, op de redactie... Peter de Wit

Voor ik een stripserie ga maken doe ik eerst uitgebreid marktonderzoek
Goh
Wat is mijn doelgroep? Wat zijn de trends? Wat doet het goed in de boekhandel?
Dat klinkt ontzettend professioneel!
Is het ook.
En wat was de uitkomst?
Niks wat ik zou willen tekenen.

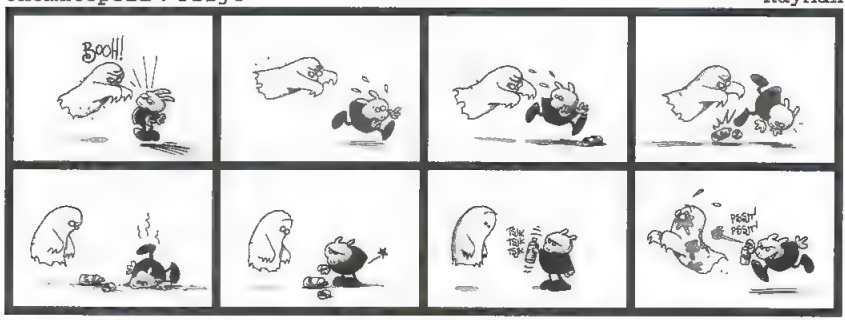

eniging Canal BD deze zomer uitbracht. Daarin schetsen van Guibert, foto's van Lefèvre en twee stripplaten waarop beide auteurs elkaars werk bediscussiëren. Meer info: www.canalbd.net. *TD*

Als reactie op het huidige politieke klimaat in de Verenigde Staten leverden ruim 170 prominenten uit de Amerikaanse kunstwereld een bijdrage aan *Het toekomstige woordenboek van Amerika*. Door nieuwe woorden te bedenken en te verklaren hopen ze een nieuwe taal voor een nieuw en beter Amerika te leveren. Onder hen uiteraard veel schrijvers van verschillende generaties. Dave Eggers en Michael Chabon deden mee, maar ook een aantal striptekenaars, zoals **Art Spiegelman** en **Chris Ware**. *Het toekomstige woordenboek van Amerika* is een initiatief van Mc Sweeney's Books. De Nederlandse vertaling verschijnt in oktober 2004 bij uitgeverij Vassalucci en kost 25 euro. *HP*

De Onnoembaren, Pin up, Spoon en White, Samber… Precies vijftig jaar loopt Yannick le Pennetier - beter bekend als Yann - nu op deze aardbol rond, en in die tijd heeft hij heel wat roemruchte stripscenario's op papier gezet. Voor de Éditions Tott reden om Yann eens aan de voor stripscenaristen karakteristieke schaduw te onttrekken. De monografie **Yann, un harem de papier** biedt een rijk geïllustreerd interview van Ronan Lancelot met de prille vijftiger. *TD*

Kobe de Koe zal niet meer loeien. Tekenaar Johan de Moor stopt met de serie, die enkele jaren geleden onder de titel *Volle Melk* door uitgeverij Le Lombard werd voortgezet. De Moor en scenarist Desberg zijn uitverteld over de bonte geheim agent. „De thema's zijn op en zo goed verkoopt de reeks nu ook weer niet," zegt De Moor in een interview met *Brussel Vandaag*. „Ik heb nu andere din gen aan mijn hoofd."
Zo werken De Moor en Desberg aan de nieuwe reeks *Het laatste junglieboek*, die uit vijf delen zal bestaan. Daarnaast is de tekenaar bezig aan een autobiografie in stripvorm. „Ik denk aan een vlug getekende zwart-wit stijl, honderdtwintig bladzijden. Dat zou ik binnen anderhalf jaar toch willen afhebben." *HvS*

Een letterlijke interpretatie van het boek *Genesis* uit het *Oude Testament*. Dat is vol gens Denis Kitchen in *Publishers Weekly* het nieuwe project waaraan **Robert Crumb** de komende twee jaar gaat werken. En Kitchen kan het weten, want hij heeft als Crumbs literair agent zelf het contract met uitgever

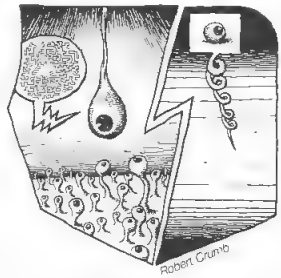

W.W. Norton gesloten. Dat belooft een pittig alternatief te worden voor de 'born again christian' letterlijke uitleg van de bijbel door Bush en co.
Wie niet tot 2006 wil wachten, kan dit najaar al terecht bij dezelfde uitgever. Dan verschijnt onder redactie van Sean Wilentz en Greil Marcus de bundel *The rose & the briar. Death, love and liberty in the American ballad*, met daarin een bijdrage van de eigenzinnige undergroundauteur. *TD*

Zone 5300 bestaat tien jaar. Of het al geen prestatie genoeg is om het met een kleine groep vrijwilligers een decennium lang vol te houden met rege.maat een goed blad uit te brengen, wordt het lustrum luister bijgezet met een extra dikke jubileumeditie. En in plaats van terugblikken, blikt het blad vooruit. *Zone 5300* was altijd een podium voor een generatie jonge stripmakers die inmiddels naam hebben gemaakt (Benno Vranken, Berend Vonk, Erik Kriek, Gummbah, Mat Giesen, Jeroen de Leijer en Milan Hulsing). Maar wie zijn de *angry young men* van morgen? Hun werk komt in het nieuwe nummer uitgebreid aan bod. Onder hen de Vlamingen Stijn Gisquière, Simon Spruyt en Maarten Vande Wiele en de Nederlanders Floor de Goede en Pepijn de Jonge. Op naar de volgende tien jaar. *HvS*

Na negentien jaar onderhandelen heeft uitgeverij De Vrijheid een contract kunnen sluiten met de erven van Alfred Mazure, voor de volledige uitgave van **De avonturen van Dick Bos**. Al eerder werden in de Bibliotheek van het Klassieke Nederlandse Beeldverhaal de volledige werken uitgebracht van *Heer Bommel*, *Tom Poes*, *Eric de Noorman* en *Kapitein Rob*. Daaraan wordt nu de complete uitgave van de 73 *Dick Bos*-verhalen toegevoegd, een uitgave in negen tien luxe banden
De première van de documentaire **Dick Bos weer in actie** vond plaats tijdens het Nederlands Film Festival in Utrecht. Deze vijftig minuten durende documentaire van **Jan Bosdriesz** geeft een openhartig en fascinerend beeld van de Haagse stripheld Dick Bos en zijn schepper Alfred Mazure. Voor meer informatie. devrijheid@xs4all.nl (boekuitgave) en info@cinevista.nl (documentaire). *MvF*

Nee, geen boek over hoe je dino's of mangababes moet tekenen. Dat soort doe-het-zelfboeken is er al genoeg en daar wil **Scott McCloud** geen zoveelste deel aan toevoegen. Nee, zijn nieuwe boek **Making comics** moet gaan over de praktische aanpak van de taal van strips, zo vertelt hij op de nieuwssite *Webarama*. Hoe helder beeldverhalen te vertellen… McCloud zit er nog middenin. Zijn *Making comics* zal pas medio 2006 bij uitgeverij Harper Collins verschijnen. De uitgever krijgt daarmee tevens het recht McClouds geruchtmakende eerdere stripessays *Understanding comics* en *Reinventing comics te herdrukken*. *TD*

Markus

Het **internet** blijft maar uitdijen. Iedere dag komt er voor strip.iefhebbers wel een site bij, de een informatiever dan de ander. Het gaat te ver om ze allemaal te behandelen in *ZozoLala* (zie voor een overzicht bijvoorbeeld http://stripboek.pagina.nl), maar voor de fansite van **Fred Julsing** maken wij graag een uitzondering. Waarom? Omdat het toch jammer is dat het werk van deze tekenvirtuoos in de vergetelheid dreigt te raken. Zie: www.vilmar.free.er.nl/strips.html. Welke uitgever durft? *HvS*

Wat gebeurt er als niet-specialisten over strips schrijven? Maar al te vaak ontaardt dat in nostalgisch gemijmer over populaire strips die iedereen als kind las. Toch zijn er soms positieve uitzonderingen. Met een beetje geluk zijn daar enkele voorbeelden van aan te treffen in de essaybundel **Give our regards to the atomsmashers! Writers on comics** (Pantheon, ISBN 0375422560; $ 24.95). Daarin essays van Amerikaanse schrijvers als Luc Sante en Greil Marcus over strips als *American Flagg*, *Uncle Sam* en *Little Nemo in Slumberland*. Of anders wel in de Nederlandse bundel **Kuifje in de echte wereld** (Uitg. Meulenhoff, ISBN 90-290-7553-8, E 15.00). Hergés creatie wordt daarin aan nadere beschouwingen onderworpen door BN'ers als Midas Dekkers, Seth Gaaikema en Maarten van Rossem. *TD*

Onlangs werd alweer een nieuw stripboek van de hand van striptekenaar **Eric Heuvel** verschenen: *De zaak Sven*. Dit stripboek werd uitgebracht door uitgeverij De Inktvis in samenwerking met Muziektheater Hollands Diep om het onderwerp wraak en rechtspraak voor jongeren in beeld te brengen. De strip is een vrije bewerking van een waar gebeurd drama: Debby en Sven zijn verliefd op elkaar. De liefde bekoelt en Sven voelt zich afgewezen door zijn vriendin Debby. Hij probeert haar terug te winnen en gaat daarin erg ver, te ver. Hij gaat haar stalken. Thema's als liefde, wraak, recht en straf komen hierbij aan bod.
Het verhaal is te lezen vanuit twee perspectieven: vanuit Debby en -als je het boek omdraait- vanuit Sven. Zo kun je je als lezer in beide hoofdpersonen verplaatsen en zie je dat er twee kanten aan het verhaal zitten. Middenin eindigt de strip in de rechtszaal. Door beide kanten van het verhaal te laten zien leert de lezer beseffen wat voor verstrekkende gevolgen een daad kan hebben voor een slachtoffer. Deze benadering staat ook wel bekend als het 'slachtoffer in beeld' principe en uit verschillende onderzoeken naar criminaliteitsbestrijding is deze aanpak effectief gebleken. *MvF*

Agenda

Zondag **10 oktober** wordt in **Aarschot** een strip- en platenbeurs gehouden. In de Stadfeestzaal aan de Demerval.ei 14 staan de deuren open van 10 tot 18 uur.

In het weekeinde van **23 en 24 oktober** worden in het Archeon te Alphen a/d Rijn wederom de **Stripdagen** gehouden. Voor alle info verwijzen we kortheidshalve naar: www.stripdagen.nl

In **Vilvoorde** vindt op **14 november** een stripbeurs plaats. In de zaal Star aan de De Brauwerestraat

Wie op www.gentsestripbeurs kijkt, ziet dat voor zondag **21 november** in Gent een stripfestival wordt georganiseerd. Aan de Martelaarsweg 13, van 10 tot 17 uur.

Op **4 december** wordt in **Antwerpen** een stripbeurs gehouden. Aan het St. Jansplein 20 (zaal Tipsy) signeert Patrick van Oppen het eerste album van zijn stripreeks *Aspe*.

Wegens succes geprolongeerd **Met Kuifje naar de Inca's**. Achtergronden voor jong en oud bij het klassieke *Zonnetempel* tweeluik. Nog te zien **tot en met 9 januari 2005** in het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Steenstraat 1, Leiden, www.rmv.nl.

Werk van Markus en Benno Vranken is te zien tijdens de expositie **Zeeuwse vormgevers. Van 8 november tot en met 10 december** in het gemeentehuis van Terneuzen. Meer info: www.cbkzeeland.nl

Is **Jeroen Janssen** echt de Vlaamse Loustal? Bij Galerie Mekanik vinden ze van wel. **Van 6 november tot en met 9 december** kan eenieder zelf oordelen bij het originele werk van de Vlaamse stripmaker. Galerie Mekanik, St. Jacobsmarkt 73, Antwerpen, www.mekanik-strip.be.

Lamelos' slagroomspuitfles
hee pas op, die slagroom staat in de fik! explosie gevaar!
ik ga vlug een brandblusser halen
FUT
ben ik weer ?
hee, hebben jullie al geblust?
5631027 90
LAMELOS.NL

Pop (3)

In *ZozoLala* nummers 134 en 135 doken diverse lezers al eerder hun platencollectie in. Een natte zomer leidde tot het vervolg van deze rubriek: de Engelse band XTC, wier voorman Andy Partridge een groot comics-liefhebber is, bracht tot twee keer toe een ode aan een Amerikaanse stripheld(in): *Sgt. Rock (Is Going To Help Me)* op het album Black Sea (1980) en *That's Really Super, Supergirl* op het album Skylarking (1986). Andy Partridge maakte in '87 met Neville Farmer en XTC-compaan Dave Gregory onder de naam Johnny Japes and His Jesticles een single voor het stripblad VIZ: *Bags Of Fun With Buster* (met als B-kant *Scrotal Scratch Mix)*. Ian Dury & The Blockheads hadden een hit in Engeland met *Sueperman's Big Sister* van het album Laughter. Let op de alternatieve spelling vanwege de rechtenkwesties. De Amerikaanse countrymuzikant/thrillerschrijver Kinky Friedman schreef een prachtige ballade over *Popeye (Popeye The Sailor Man* getiteld) op zijn tweede album uit 1974:

I don't pretend to know every answer
To everything that life may ask of me
Hey, I'm Popeye the sailor man
I'm Popeye the sailor man
Hey, Popeye the sailor man
And I sail the lonely sea eternally

De Amerikaanse soulband The Del Rios namen in de jaren '60 voor het Stax-label de song *Pop-Eye The Sailor Man* op (te vinden op 4000 Volts Of Stax And Satellite). Het label wist wel raad met deze zeeman, getuige de single *Last Night/Do the Popeye* van The Mar-Keys. Tieneridool Scotty McKay nam voor Johnny Vincent's Ace-label de song *Olive Learned To Popeye* op. En voorlopig tot slot: Aimee Mann liet haar laatste CD *Lost In Space* helemaal illustreren door Seth, waarop het nummer *Ghost World* is te vinden, over haar laatste schooldagen. Geen toeval, lijkt me. ***Tonio van Vugt***

Ook nutteloze kennis? Stuur tips voor deze rubriek naar: zozolala@antenna.nl

---

In San Diego zijn eind juli de jaarlijkse **Eisner Awards** weer uitgereikt. Vijfentwintig in totaal. De belangrijkste gingen naar Alan Moore en Craig Thompson die werden gelauwerd als beste stripmakers. De laatste kreeg ook een prijs voor zijn graphic novel *Blankets*. Als beste nieuwe serie werd de humorstrip *Plastic Man* van Kyle Baker gekozen, beste buitenlandse album werd *Buddha* van Osamu Tezuka. ***HvS***

Het is niet dat er geen Engelstalige achtergrondboeken over manga te vinden waren. Maar de Britse stripkenner **Paul Gravett** achtte de vitaliteit van de hedendaagse Japanse strip zo groot, dat hij tien jaar na Frederik Schodts *Dreamland Japan* graag een nieuw achtergrondboek schreef. Zijn **Manga. 60 years of Japanese comics** schetst de geschiedenis van de Japanse strip van het einde van de Tweede Wereldoorlog tot nu. Harper Design International; ISBN 1856693910; $ 24.95. ***TD***

Op 21 juli heeft de Belgische striptekenaar **Herr Seele** in Kortrijk een zes meter hoog standbeeld onthuld van zijn ook in Nederland bekende creatie Cowboy Henk. Het kunstwerk is niet van steen, maar gemaakt van ruim 30.000 plantjes. De onthulling vond dan ook plaats door de plantensculptuur met water te begieten. In de loop van de zomer zullen de groene plantjes verkleuren. Het gezicht van Cowboy Henk wordt rozig, zijn haar geel en het T-shirt krijgt een witachtige kleur. Herr Seele werkte al eerder met Kortrijk samen door de vuilniszakken van de stad met zijn tekeningen op te vrolijken. Voor wie deze ludieke buste van stripheld Cowboy Henk met eigen ogen wil zien: het kunstwerk staat nu nog in de Spoorweglaan in Kortrijk. Waarschijnlijk duikt de buste volgend jaar op een andere plaats in Kortrijk op, want de constructie kan verplaatst worden. Overigens ontstond een maand eerder nog een politieke discussie in België rond Cowboy Henk, nadat het extreemrechtse Vlaams Blok een foto van het bezoek van Herr Seele aan het partijhoofdkwartier op een partijwebsite zette. De tekenaar meende dat het Vlaams Blok zijn bezoek aan het partijkantoor heeft misbruikt. Dit bezoek vond plaats in het kader van een programma van de publieke omroep VRT, die extreemrechts niet langer wilde uitsluiten van berichtgeving. Voor dit programma maakte Herr Seele een aantal speciale prenten van Cowboy Henk in het kader van de Belgische verkiezingen voor de regionale parlementen. Daarvoor werden diverse partijhoofdkantoren bezocht, in het gezelschap van een cameraploeg. Na aandringen van Herr Seele werd de foto van de website van het Vlaams Blok verwijderd. ***MvF***

advertentie

Stripvoorspelling

Dit overzicht van te verschijnen strips is gebaseerd op door de uitgevers aangeleverde informatie. Ondanks de zorgvuldigheid waarmee het wordt samengesteld, komt het regelmatig voor dat de boeken in werkelijkheid pas later verschijnen. Achter elk album staan de prijs (in euro's) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in oktober en november 2004

Arboris

Koud licht 3 (Siccomoro/Makyo) 6,95; sk.
Lotusbloem 9 (Franz) 6,50/14,95; sk/hk.
Peter Pan 6 (Loisel) 6,95/17,50; sk/hk.

Art et BD

Harry Dickson 8: De ijzeren tempel (Zanon/Verhaeghe) 11,50; hk. *Tegelijk met dit nieuwe album verschijnt ook een herdruk van het reeds lang niet meer verkrijgbare eerste deel van deze sfeervolle retro-detective.*

De Bezige Bij

Een Christmas carol (Matena/Dickens) 18,90; hk.

Blake & Mortimer

Blake en Mortimer 17: De sarcofagen van het zesde continent 2 (Juillard/Sente) 7,50; sk. *Verschijnt ook in twee verschillende luxe uitvoeringen.*

Casterman

Doodsbang 4: In de schaduw van het beest (Mauricet/Vanholme) 4,95; sk.
India dreams 3: In de schaduw van de Bouginvilles (Charles) 9,50; hk.
De reizen van Alex: Jeruzalem (Henin/Martin) 6,50; sk.
De reizen van Alex: Pompeï 1 (Henniquiau/Martin) 6,50; sk.
De stem van het volk 4: Het testament van de ruïnes (Tardi/Vautrin) Casterman; 19,50; hk. *Slot van dit stemmige historische vierluik over de Parijse Commune.*

Dargaud

Djinn 4: De schat van Angkor (Mirales/Dufaux) 5,25; sk.
De erfenis van Emilie 3 (Magnin) 6,75; sk.
IAN 2: Les uit de duisternis (Meyer/Vehlman) 5,25; sk.
De jonge jaren van Blueberry 14: De slachter van Cincinnatti (Blanc-Dumont/Corteggiani) 5,25; sk.
De nieuwe ijstijd 4: Broeder Petrus (Jotim) 5,25; sk.
De schorpioen 5: Het heilige dal (Marini/Desberg) 5,25; sk.
Wayne Shelton 4 (Denayer) 5,25; sk.

Dupuis

Agent 212 24: Agent in zakformaat (Kox/Cauvin) 4,20; sk.
Cedric 19: Rustig blijven! (Laudec/Cauvin) 4,20; sk.
Charly 11: Een eeuwig leven (Magda/Lapière) 4,50/9,50; sk/hk.
Garage Isidoor 10: Even afstellen? (Stedo/Gilson) 4,20; sk.
De goelagwals (Pellejero/Zentner) 12,95; hk. *Vrije vlucht van de makers van Aromm.*
De havik 6: De tranen van Tlaloc (Pellerin) 4,50/9,50; sk/hk.
Jommeke 32: In Pimpeltjesland (Nys) 3,95; sk
De kapers van Alcibiades 1: De geheime elite (Liberge/Filippi) 6,95; sk.
Kid Paddle 9: Boing! Boing! Bunk! (Midam) 4,20; sk.
Lady S. 1: Na zdorovje, Shanjoeska! (Aymond/Van Hamme) 4,50/9,50; sk/hk.
Lieve kerstman 5: Het vreemde pakje (Robin/Trondheim) 4,20; sk.
Luka 9: Voetbal is oorlog (Mezzomo/Lapière) 4,50/9,50; sk/hk.
Melissande 12: De schone en het beest (Clarke/Gilson) 4,20; sk.
Papyrus 24: De toorn der goden (Degieter) 4,20; sk.
De Psy: 12 Ik ben zo lelijk (Bedu/Cauvin) 4,20; sk.
Roboboy 4 (Cromheecke/Linthout) 3,95; sk.
De woesteling 1 (Baru) 12,95; hk. *Een van de mooie dingen van de serie Vrije vlucht is dat je regelmatig weer eens iets leest van auteurs die niet meer vertaald worden, zoals Baru.*
Xink 1 (Boon) 3,95; sk. *Wie bekend is in Vlaanderen krijgt een eigen strip. Na FC de Kampioenen, Kim Cleysters, K 3 en vele anderen zijn nu de jonge punkrockers van Xink aan de beurt.*
Yoni 2: Welkom in de TAZ-zone (Berthet/Yann) 6,95; sk.
Zep 1 en 2 (Zep) 4,20; sk. *Oud werk van de zeer goed verkopende auteur van Titeuf, eerder verschenen in de opgeheven serie Vrolijke vlucht.*

Glénat

De laatste profetie 3 (Chaillet) 12,95; hk. *Slot van het drieluik.*

De Harmonie

Rampokan 2: Celebes (Van Dongen) 16,50; sk. *Meerdere malen aangekondigd, maar nu gaat het er echt van komen.*

Lombard

Alfa 8: Machtsspelletjes (Jigounov/Mythic) 5,25; sk.
Clifton 19: Zwarte maan (Rodrigue/De Groot) 5,25; sk.
Julie, Klaartje en Cecile 19 Niet te weinig (Sidney/Bom) 5,25; sk.
Niklos Koda 6: Zwarte magie (Grenson/Dufaux) 5,25; sk.
Buddy Longway 19: Opstand (Derib) 5,25; sk
Mister President 1: Mister President (Clarke) 5,25; sk.
Rubine 9: Modelstad (Walthery/Boyan/Mythic) 5,25; sk.
Space mounties 3: Voor een handvol Canadese dollars (Guilhem/Veys) 5,25; sk.
Steven Sterk 13: John-John (Garray/Jannin/Culiford) 5,25; sk.
Thorgal 28: Kriss van Valnor (Rosinski/Van Hamme) 5,25/11,50; sk/hk. *Ook verkrijgbaar in slappe kaft-uitvoering met een portfolio van vijf platen voor 9,25.*

M

Geheim van de tijd 2: Eerste tekens (Heuvel/Jonker) 6,95; sk.
Pardon lul 2: Ramsj (De Kort) 6,95; sk.
Piet en Riet 2: Samen uit, samen aan (Hein de Kort) 12,50; sk.

Oog & Blik / Sherpa

De dagelijkse worsteling 1 (Larcenet) hk.
Gutsman 9 (Kriek) 4,95; sk.
Hartjes (Hartjes) 9,95; sk. *Korte strips van Maaike Hartjes, voorgepubliceerd in Viva.*
Niemandsland (Baudoin) 14,95; sk.

Ommekaar van Dokkum (Van Driel) 14,95; sk. *Portret van de hedendaagse Friese stad door de maker van Toen wij van de Duitsers verloren.*

Cromwell Stone 3: Het Testament van Cromwell Stone (Andreas) 29,95/59,95; hk/luxe. *Slot van Andreas' roemruchte gothic trilogie.*

De vier stromen 1 (Baudoin/Vargas) 5,95; sk. *Thriller door de maker van De eerste reis.*

Standaard

Bakelandt 91 (Leemans) 4,10; sk.

Boeboeks 8 (De Bel) 4,60; sk.

Getekend, Marc de Bel (De Bel) 4,10; sk.

De gevernisté vernepelinkskes 3 (Bosschaert/Urbanus) 4,10; sk.

Grappen van Lambik 3 (Vandersteen) 3,75; sk

Kiekeboe 103 (Merho/Stallaert) 4,10; sk.

Nero klassiek 51 (Sleen) 4,90; sk.

Rode ridder 205 (Biddeloo) 3,75; sk.

Urbanus 108 (Linthout/Urbanus) 4,10; sk.

De wind in de wilgen 4: Slot Koppigaerde ontzet (Plessix/Grahame) 12,50; hk. *Slot van deze sfeervolle verstripping.*

Niet aangekondigd toch verschenen

Aspe 1: Het vierkant van de wraak (Van Oppen/Aspe) Standaard; 4,99; sk. *Thriller getekend door de voormalig assistent van Merho.*

Bezweringen 1; Talent; sk.

Bloedwinter 1 (Bleda) Prestige; 6,99; sk. *'Hortende thriller' - dat bedoelt de uitgever waarschijnlijk als aanbeveling... Zie Het laatste oordeel.*

Bommel: Het gouden Bommelboek (Toonder) De Bezige Bij; 12,50; hk.

Sam Bracken 1: Grens van de stilte (Jarbinet) Arboris; 6,95; sk. *Eigentijdse thriller van de auteur van de Middeleeuwenstrip As van de Katharen.*

Demo 5 (Diversen) Sint Lucas; sk. *De nieuwste lichting studenten aan het Sint-Lukas stripinstituut.*

Extra Muros 2: Het bal van de waterspuwers (Hulet) Casterman; 9,50; hk.

Fides 1 (Ploy/Pagot/Loic) Talent; 8,95; sk.

Fog 6 Remember (Bonin/Seiter) Casterman; 9,50; hk.

Fox One 2: Lange afstandstocht (Garreta/Vidal) Arboris; 7,95; sk.

Galfálek 2 (Biancarelli/Gaudin) Talent; 7,50; sk.

Guy Gilbert: Grenzeloze liefde (Kulawik/Despas) Coccinelle; 6,50. *Reli-autobiostrip.*

De herberg aan het eind van de wereld 1: Het meisje op de klifkust (Prugne/Oger) Casterman; 4,95; sk. *Veelbelovende start van een nieuwe thrillerreeks.*

Huis in Pollack Street (Diaz/Puerta) Prestige; 5,99; sk.

In de schaduw van geen torens (Spiegelman) Casterman; 39,50; hk. *De langverwachte post-11/9 strip van de auteur van Maus. Zie Het Laatste Oordeel. Voor de helft van het geld heb je trouwens de originele versie (Uitg. Pantheon; $ 19.95).*

Intox 1; Talent; sk.

Jaden lotus 2; Talent; sk.

De koene ridder Bundel 4 (Craenhals) Casterman; 14,75; sk. *Bevat De gegijzelde prinses, de opstand van de leenman en De ruiters van de apocalyps.*

Kwaidan 3: Metamorfose (Jung) Arboris; 6,95; sk.

Maankop 3: Het ei van de ziel (Boucq/Jodorowsky) Casterman; 12,00; hk.

Metamorfose 2: Klauwen in de lucht (Aguilera/Fonteriz) Prestige; 6,99; sk.

Nauja 1 en 2; Blitz; sk.

De nieuwe avonturen van Jimmy van Doren 1: Wit en zwart (Desorgher/Desberg/Despas) Glénat. *Glénat neemt deze avonturenreeks over van Dupuis. Voor de gelegenheid verschenen ook herziene herdrukken van de eerste twee delen.*

Nortso 1: Bagara (Ronzon/Vanloffelt) Blitz; 17,95; hk. *Avontuur in Afrika. Start van drieluik.*

Onnoembaren 12: Ten zuidwesten van Moskou (Conrad/Yann) Dargaud; 7,50; sk.

Outlaw 3 (Fourquemin/Dieter) Talent; 7,50; sk

Paniek op de prairie (Studio Disney) Sanoma; sk. *Filmstrip.*

Requiem, de vampierridder 4: Bal der vampiers (Ledroit/Mills) Prestige; 5,99; sk.

Ridder Walder 7 (Rahir) Talent; 7,50; sk.

Schipbreukelingen 9 (Mitton/ Molinari) Talent; 7,50; sk.

Stilte van de aarde 1: Visionary reality (Ploy/Damour) Talent; 8,95; sk.

TransGenesis 2029 - Fides 1: Opus Matrice (Pagot/Ploy) Blitz.

TransGenesis 2035 - De stilte van de aarde 1 (Damour/Ploy) Blitz.

Troll 4 (Labourot/Morvan) Talent; 7,50; sk.

Ansje Tweedehansje ingenaaid (Hondius) Scheierlei; sk. *Bundel gagstrips uit Opzij.*

De vijand 3: Demon (Pagliani/Pancini) Casterman; 4,95; sk.

Barbara Wolf 1: Moord zonder motief (Marivain/Maingoval) Arboris; 6,50; sk.

De zaak Sven 1 (Heuvel) De Inktvis; 7,50. *Educatieve strip van de tekenaar van Geheim van de tijd. Zie PrikBord.*

Scott Zombi 3: De koppensnellers (Gabrion/Zidrou) Casterman; 4,95; sk.

Uno Mundo wereldstrips

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden. De prijzen in euro's vallen bij importtitels doorgaans wat hoger uit.

Tekstloos

Encore un exemple où la vie est comme ça (Boïra) Frémok; 16,00; sk. *Liefde, angst en verlangen vonken over en weer tussen twee treinpassagiers. Boekdebuut van de Spaanse Paz Boïra.*

Influenza (Scheel) Flblb; 12,00; sk. *Zweef mee met een luchtfietser.*

Mudo (Hidalgo) Sansentido; 12,90; sk. *Een leven zonder woorden.*

Les bandes dessinées

A(mère) (Terrier) La Boîte à bulles; 13,50; sk. *Een jeugd met een alcoholistische moeder. Boekdebuut van Raphaël Terrier.*

Araugaria (Baudoin) L'Association; 6,00; sk. *Reisverslag over Chili door de maker van De eerste reis.*

L'autre laideur, l'autre folie (Malès) Humanoïdes Associés; 12,35; sk. *Psychologisch drama van de oorspronkelijke tekenaar van Bloed & stilte.*

Ballon (Bourdaud) Les Requins Marteaux; 20,00; sk. *Speelse kijk op de wording van de hedendaagse stad.*

Bobi (Bess) Casterman; 10,75; sk. *Improdagboek van de virtuoze tekenaar van De blanke lama.*

Carême 1: Nuit blanche (Bex/Mottura) Humanoïdes Associés; 12,60; hk. *Ode aan de vriendschap door twee jonge Franse auteurs.*

Chroniques de l'absurde 2 (Prado) Dupuis; 9,50; hk. *Absurde humor van de maker van De kronieken der onlogica. Verschijnt kennelijk niet in het Nederlands.*

Clichés - Beyrouth 1990 (Galutier/Ricard/Ricard) Humanoïdes Associés; 12,35; sk. *Reisverslag van twee rugzaktoeristen in het verwoeste Beirut van vlak na de burgeroorlog.*

Don Quichotte dans la Manche 1 (Douay/Leroux) Vents d'Ouest; 17,99; sk. *21e eeuwse kijk op Cervantes' dolende ridder.*

D.R.H. (Chauzy/Jonquet) Casterman; 13,50. *Psychologisch drama getekend door de auteur van Clara.*

Gilgamesh 1: Le tyran (Duchazeau/Gwen) Dargaud; 9,45; hk. *Historisch tweeluik over het oude Mesopotamië door de tekenaar van De nacht van de Inca.*

Je vais te montrer quelque chose (Jason) Carabas; 12,50; hk. *Thriller van de maker van Chht - nu voor het eerst in kleur.*

Jean-François fait de la résistance (Barthe) La Comédie Illustrée; 20,00; sk. *Portret van een jonge homo alleen in Parijs.*

Journal (Doucet) L'Association; 25,00; sk. *Na een lange pauze weer een nieuw (dag)boek van Julie Doucet.*

Le livre (Muñoz/Sampayo) Casterman; 12,50. *WO II-thriller van de makers van Alack Sinner.*

La main droite (Baladi) Atrabile; 7,50; sk. *Gedurfd kaal vormgegeven ontmoeting tussen twee losers.*

Otaku (Brun/Tran) Les Requins Marteaux; 15,00; sk. *Move over, 1984: SF over jonge baanlozen in een toekomstig neoliberaal Frankrijk.*

Par-delà les nuages (Herbauts) Ed. de l'an 2; 17,00; sk. *Surreële beschouwingen boven de duizend meter.*

Jean Polpol (Warnauts/Cornette) Glénat; 14,99; sk. *Magisch-historische strip getekend door de maker van Venetiaanse suites.*

Qui a connu le feu (Bramanti/Alagbé) Frémok; 19,00; hk. *De relatie tussen christendom en kolonialisme verbeeld door de tekenaar van Le pont de l'ange.*

Des rivières sur les ponts (Josic/Penevski) Delcourt; 13,95; hk. *De verwoeste bruggen in Servië als symbolen van het verbroken contact tussen de bevolkingsgroepen. Psychologisch drama over drie jonge Serviërs die zich staande proberen te houden.*

Total jazz (Blutch) Le Seuil. *Korte jazzstrips van de maker van Rapido moderna.*

Les Zingari 1 (Follet/Delporte) Loup; 9,00; sk. *Oud werk van de maker van Terreur nu voor het eerst in boekvorm.*

Comix

A few perfect hours (Neufeld) Alternative Comics; $ 12.95; sk. *Korte reisverslagen uit Praag, Singapore en Thailand.*

American elf (Kochalka) Top Shelf; $ 29.95; sk. *De gebundelde schetsboeken van de onnavolgbare James Kochalka.*

Bone one volume edition (Smith) Cartoon Books; $ 39.95; sk. *In één klap 1.300 pagina's avontuur voor alle leeftijden. Herkansing voor wie Jeff Smiths sympathieke comicreeks nog niet kent. Zie Zeker Lezen.*

Carnet de voyage (Thompson) Top Shelf; $ 14.95; sk. *De opvolger van Blankets is een sensueel reisverslag. Zie Het laatste oordeel.*

Conversation 1 (Thompson/Kochalka) Top Shelf; $ 4.95; sk. *Geinige minicomic vol vrolijke wetenschap over leven en kunst.*

Doing time (Hanawa) Fanfare/Ponent; $ 19.99. *Het dagelijks leven in een Japanse gevangenis.*

Eightball 23 (Clowes) Fantagraphics; $ 7.00; sk. *Nieuw op zichzelf staand verhaal van de maker van Ghost world.*

Gulf war journal (Lomax) iBooks; $ 14.95; sk. *Operatie Iraqi freedom volgens stripreporter Don Lomax.*

It's a bird (Kristiansen/Seagle) DC Vertigo; $ 24.95; hk. *Semi-autobiografische blik op Superman (!), fraai geschilderd door de tekenaar van House of secrets.*

Jimbo in purgatory (Panter) Fantagraphics; $ 29.95; hk. *Ratty lines-versie van Dante's Goddelijke komedie door cultauteur Gary Panter.*

Justin Green's music legends (Green/Selvin) Last Gasp; $ 24.95; sk. *Portretten van rocklegenden als Jim Morrison en Robert Johnson door de roemruchte 60's maker van Binky Brown.*

Metamorphosis (Kuper) Three Rivers Press; $ 10.00; sk. *Nieuwe Kafka-bewerking van Peter Kuper.*

Scott Pilgrim's precious little life (O'Malley) Oni Press; $ 11.95; sk. *Gags over de relatieperikelen van een twintiger.*

Rabbit head (Dart) Alternative Comics; $ 4.95; sk. *Surreële western van debutante Rebecca Dart.*

Salmon doubts (Sacks) Alternative Comics; $ 14.95; sk. *Dierenfabel over tienerangst. Debuut van Adam Sacks.*

Sheherazade (Diversen) Soft Skull Press. *Nieuwe anthologie met louter werk van vrouwelijke auteurs.*

We the people: A call to take back America (Diversen) Coreway Media; $ 16.95; sk. *Progressieve tegengeluiden uit the country of good.*

White elephant (Hurd/Steininger) Alternative Comics; $ 6.95; sk. *Psychologische strip over de relatie tussen slapeloosheid en witte olifanten.*

Yeah, but is it art? (Crumb) Verlag W. König; E 44,00; hk. *Duits-Engelse catalogus gewijd aan het werk van de legendarische undergroundtekenaar.*

Deutsche Neue Welle

Basis (Turunen) Strapazin; 9,80; sk. *Korte verhalen van de Fin Marko Turunen.*

Blue moon of Kentucky (Arzenhofer) Schwarzer Turm; 12,00; hk. *Seks, drugs en melancholie: rockbassist blikt terug op leven en werk.*

Bosnian flat dog (Andersson/Sjunnesson) Reprodukt; 13,00; sk. *Rauwe mockumentary over de oorlog in Bosnië door de tekenaar van Pixy.*

Hasenhäschen (CX Huth) Reprodukt; 20,00; sk. *Berlijnse ratty animal underground.*

Hero und Leander (Feuchtenberger/Hess) Ed. Moderne; sk. *Bewerking van het klassieke Griekse liefdesverhaal door de tekenaar van Die Hure H.*

Colofon

Redactie: Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Gerard Zeegers en Hans Pols.
Vormgeving: Sigge Stegeman.
Vaste medewerkers: Maaike Hartjes. VLERK, Karin van Wylick, Bert Meppelink, Peter de Wit, Mark Horemans, Pieter van Oudheusden, Lamelos, Paul van Grembergben, Michelle van Fulpen en Marcel Lagerwerf.
Ook werkten mee: Conz, Jean-Claude Denis, Manu Larcenet, Richard Sala en Joann Sfar, Shamrock/Jeroen Klaver en Tonio van Vugt.
Druk & Afwerking: Drukkerij Wilco (Amersfoort).
Distributie: Het Raadsel, Amsterdam (NL), Pinceel Stripverspreiding, Leuven (B).
Voorplaat: Originele voorplaat van Richard Sala.

Abonnementen zijn mogelijk voor één jaar (€ 11.25) of voor twee jaar (€ 18,–). Belgische CJP-houders betalen per jaar € 10, of per twee jaar € 15.
Abonnementen gaan in na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 – 1648405 84 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.
Copyright 2004 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips of illustraties enkel in overleg met de uitgever.
Oplage: 8.000 exemplaren
ISSN: 1382 8630

Redactieadres: Postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland
E-mail: zozolala@antenna.nl
Website: www.antenna.nl/zozolala

advertentie

EERSTE HOOFDSTUK
RAMPOKAN: CELEBES
EXCLUSIEF VOOR MYX
IN KLEUR

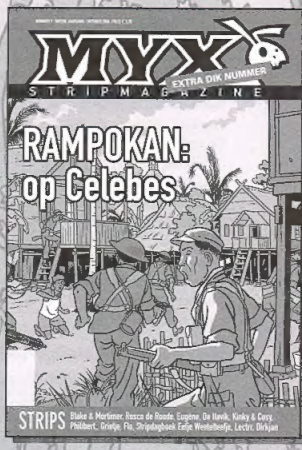
MYX
EXTRA DIK NUMMER
STRIPMAGAZINE
RAMPOKAN:
op Celebes
STRIPS Blake & Mortimer, Rosco de Roode, Eugène, De Havik, Kinky & Coyy, Philibert, Grietje, Flo, Stripdagboek Eelje Wentelteefje, Lectr. Dirkjan

EN VERDER O.A.
VERVOLGVERHALEN VAN
BLAKE & MORTIMER,
DE HAVIK EN
ROSCO DE ROODE

VANAF
7 OKTOBER
IN IEDERE
BOEKHANDEL
EN STRIP-
SPECIAALZAAK

mis niks , lees
MYX
www.myxmag.nl
Postbus 11111, 5200 EC 's-Hertogenbosch, tel: 073 690 1463